

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
ΕΠΤΑ
ΗΜΕΡΕΣ

ΚΥΡΙΑΚΗ 20 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2002

ΑΜΒΡΑΚΙΚΟΣ

Φύση και Πολιτισμός

ΑΜΒΡΑΚΙΚΟΣ ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ψηφιδωτό υγροτόπων

Του Γιάννη Ρουσόπουλου

Ελληνες και ξένοι περιηγητές

Του Γρηγόρη Τσουνή

Θεότητες του Αμβρακικού

Της Χρυσπίδας Τζουβάρα-Σούλη

Μοναστήρια και εκκλησίες

Του Σταύρου Μαμαλούκου

Κάστρα και οχυρώσεις

Του Γιώργου Σμύρη

Βίος και πολιτισμός

Του Δημήτρη Ε. Ράπτη

Ψαρεύοντας στον Αμβρακικό

Του Γιάννη Ρουσόπουλου

Η θαλάσσια ζωή απειλείται

Του Χρήστου Κ. Τζιαβού

Για να μην καταστραφεί ο Αμβρακικός

Του Γιάννη Πραμαγκιούλη

Μάθημα οικολογικής ευαισθησίας

Του π. Αγαθάγγελου Καμβύση

Στις λιμνοθάλασσες των αργυροπελεκάνων

Της Διονυσίας Χατζηλάκου

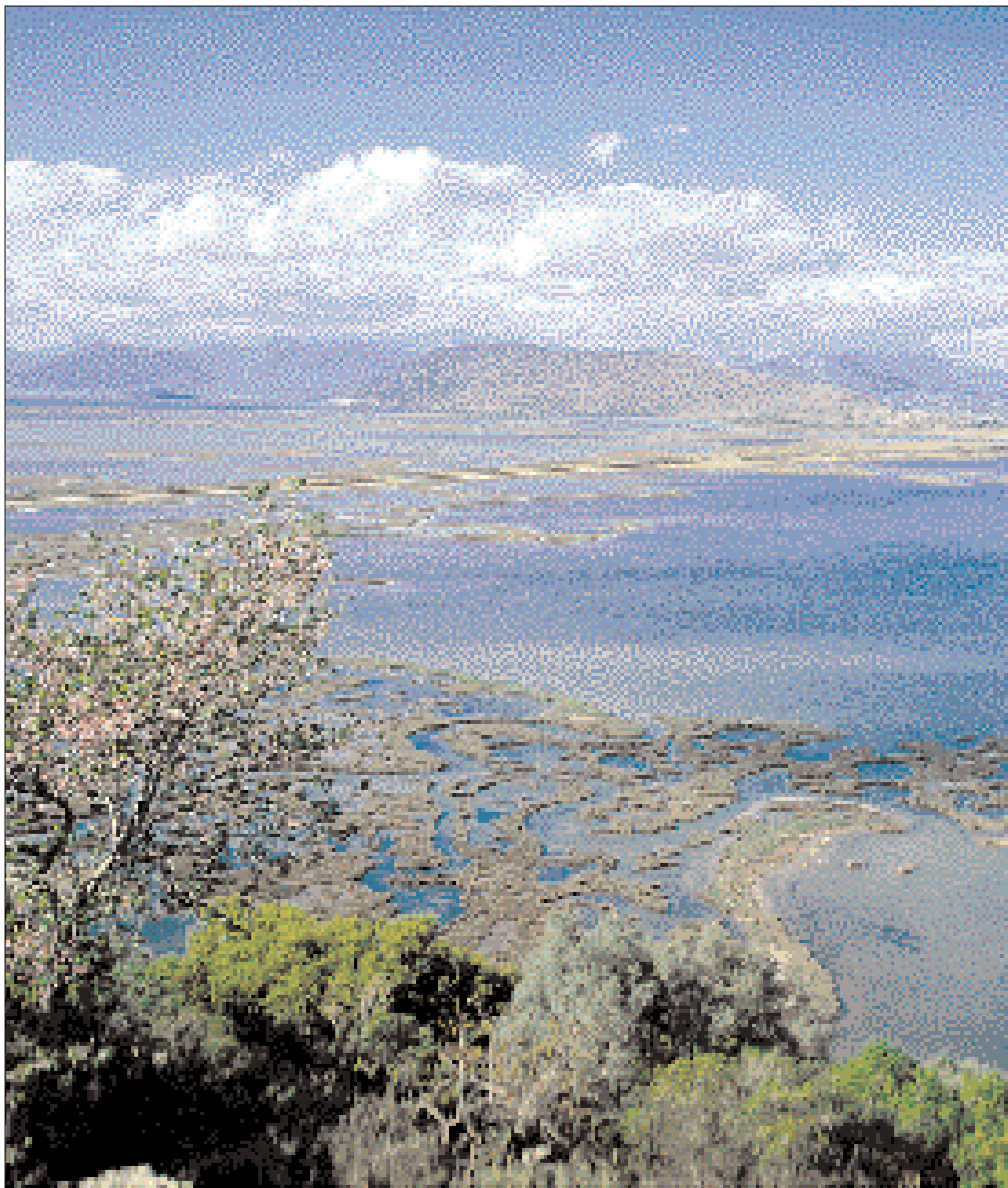
Θυμάμαι, δωδεκάχρονο παιδί...

Του Ντίνου Δημόπουλου

Εξώφυλλο

Ψάρεμα με καμάκι στη λιμνοθάλασσα της Λογαρούς, με φόντο τις χιονισμένες κορυφογραμμές της νότιας Πίνδου (φωτ.: Γιάννης Ρουσόπουλος).

Υπεύθνη «Επτά Ημερών»
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

► Μικρή γαΐτα στην οχθή Λιμνοθάλασσας.

◀ **Πανοραμική θέα των λιμνοθαλασσών από τον λόφο της Σαλαώρας. Την άνοιξη μπορεί να θαυμάσει κανείς το πώς, αρπακτικά και πελεκάνοι εκμειαλεύονται τα θερμά ανοδικά ρεύματα που δημιουργούνται πάνω από τις πλαγιές του λόφου, για να πετάξουν σε ακόμη μεγαλύτερο ύψος.**

Ψηφιδωτό υγροτόπων

Τον **ΓΙΑΝΝΗ ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ**

Ορνιθολόγου

ΚΑΤΗΦΟΡΙΖΟΝΤΑΣ την Αμφιλοχία απλώνεται μπροστά μας ο Αμβρακικός, σαν μια μεγάλη λιμνοθάλασσα, περιτριγυρισμένη από κάμπους, υγρότοπους και βουνά. Ένας τόπος εξαιρετικής φυσικής ομορφιάς που εκπλήσσει τον επισκέπτη, παντρεύοντας μοναδικά στο φως, γη, νερό και αέρα.

Ολόγυρα, βουνά και λόφοι σημαδεύουν κυκλικά τον ορίζοντα. Του Βάλτου και του Μακρυνόρους στα ανατολικά, των Ακαρνανικών στον νότο, τα όρη της Λευκάδας, οι γήλοφοι της Πρέβεζας στα δυτικά, ενώ τον βορρά στεφανώνουν αυτά του Ζαλόγγου, των Θεσπρωτικών, του Ξεροβουνίου και τα Τζουμέρκα. Τις καθαρές μέρες, ειδικά τις χειμωνιάτικες, πέρα από το Γαύροβο της Αρτας ξεχωρίζουν, στα ανατολικά, κορυφές της Πίνδου, όπως της Κοκκινόλακκας και του Ντελιδήμι των Αγράφων και δίπλα στον Αχελώο οι βουνοκορφές των Τρικάλων. Νοτιότερα διακρίνονται η Χελιδόνα της Ευρυτανίας, το Παναϊτωλικό της Αιτωλοακαρνανίας και το Θύαμο.

Η ασύμμετρη λεκάνη του Κόλπου αποτελεί το μεγαλύτερο βύθισμα της Ηπείρου και δημιουργήθηκε έπειτα από τεκτονικές και καρστικές διεργασίες πριν από εκατομμύρια χρόνια. Αργότερα, η ανύψωση της στάθμης

της θάλασσας επέτρεψε στα νερά του Ιονίου να εισέλθουν στο βύθισμα από το στενό του Ακτίου, σχηματίζοντας έτσι τον Αμβρακικό Κόλπο, έκτασης 405 τ.χλμ. Το συνολικό μήκος της ακτογραμμής είναι 180 χλμ., το μεγαλύτερο μήκος είναι 33 χλμ. και το πλάτος του μεταξύ 6-21 χλμ. Το μεγαλύτερο θαλάσσιο βάθος είναι 63 μέτρα, ενώ το μέσο βάθος κυμαίνεται στα 26 μέτρα. Το 15% της θαλάσσιας έκτασης έχει βάθη μικρότερα των πέντε μέ-

τρων και εντοπίζεται κυρίως στο βόρειο τμήμα. Εκεί, τρεις ποταμοί, ο Αραχθός, ο Λούρος και ο μικρότερος Βωβός, κουβαλούν αδιάκο-

πα υλικά της στεριάς και γλυκά νερά στον κόλπο και σχηματίζουν το πλέον πολύμορφο και πολύπλοκο υγροτοπικό σύμπλεγμα της Ελλάδος.

Η θάλασσα

Για να ανανεωθεί το σύνολο του όγκου των νερών του κόλπου από το Ιόνιο, απαιτείται περίπου ένα έτος. Επίσης, ο όγκος γλυκών νερών που εισρέουν από την ξηρά είναι μεγαλύτερος του όγκου νερών που εξατμίζονται (θετικό ισοζύγιο). Έτσι, η αλατότητα των νερών του κόλπου παραμένει χαμηλότερη από του Ιονίου. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με τις ήπιες κλιματικές συνθήκες, τα άφθονα θρεπτικά άλατα που κουβαλούν οι ποταμοί και τις εκτεταμένες εύφωτες ζώνες των ρηκών νερών, δημιουργούν ιδανικές συνθήκες για πάμπολλες θαλάσσιες μορφές ζωής, δεμένες μεταξύ

Επιμέλεια αφιερώματος:

ΣΠΥΡΟΣ ΚΑΡΑΛΗΣ

◀ **Το πανέμορφο δάσος του Αγ. Βαρνάβα. Αναπόσπαστο στοιχείο του τοπίου, ανάμεσα στα πανύψηλα δένδρα, και το ομώνυμο ιστορικό εκκλησάκι.**

▲ Πεταλούδα (*Cynthia cardui*), απορροφά τους χυμούς της ανοιξιιάτικης ανθοφορίας.

▲ Νεαρός δένδροβάτραχος, χαρακτηριστικό αμφίβιο της παρόχθιας βλάστησης.

τους σε μια πολύπλοκη τροφική αλυσίδα.

Τα εύτροφα νερά, πλούσια σε φυτοπλαγκτόν και ζωοπλαγκτόν συντηρούν μεγάλη ποσότητα πελαγικών ψαριών, όπως, σαρδέλες, γαύρους, φρίσσες, σούρες κ.λπ. Κοντά στον βυθό ζουν κουτσομούρες, σελάκια, σουπιές, γωβιοί, αχινοί, αστερίες, πίνες, γάμπαρας (γαρίδες που αποτελούν εκλεκτό έδεσμα), κ.ά. Στη λάσπη και την άμμο του βυθού ζουν μεγάλοι πληθυσμοί –συγκριτικά με την ανοιχτή θάλασσα– ασπόνδυλων, όπως ελασματοβράγχια, σκώληκες κ.ά.

Ο πλούτος της θάλασσας συνεισφέρει σημαντικά στην οικονομία του τόπου, όπως επίσης στηρίζει την επιβίωση μεγάλου αριθμού θαλάσσιων χελωνών (καρρέτα και πρασινοχελώνες).

Υστερα από μια ανοιξιιάτικη βροχούλα βλέπει κανείς τα σύννεφα να τραβιούνται στα βουνά τριγύρω από τον κόλπο, ο οποίος σαν μεγάλη ρηχή υδατοσυλλογή καθορίζει το τοπικό κλίμα, διατηρώντας το ήπιο. Τότε στα νερά ανθίζει το φυτοπλαγκτόν. Το ζωοπλαγκτόν ακολουθεί και αυτό και καταναλώνεται από μεγάλα κοπάδια ψαριών που εισέρχονται στον κόλπο να τραφούν. Ομάδες ρινοδέλφινων, τα οποία πιθανότατα περνούν όλη τους τη ζωή στον κόλπο, κυνηγούν τα κοπάδια αυτά. Τρομαγμένες ομάδες ψαριών πη-

δούν στην επιφάνεια για να γλιτώσουν από τα δελφίνια.

Τότε, ασμόγλαροι, καστανοκέφαλοι γλάροι, σκουφοβουτηκτάρες, μαυροβουτηκτάρες, κορμοράνοι, λαμπροβούτια, σκουφοπρίστες και άλλα ψα-

Λιμνοθάλασσες, καλαμιώνες, δάση και αλμυρόβαλτοι συνθέτουν το πολύμορφο οικοσύστημα του Αμβρακικού

ροφάγα πουλιά ορμούν, εκμεταλλευόμενα την ευκαιρία. Συχνά οι αργυροπελεκάνοι σπεύδουν κι αυτοί, αφού αντιληφθούν το συμβάν πρώτα από τη συμπεριφορά των άλλων πουλιών, από μακριά. Στήνεται έτσι καταμεσής στα γαλήνια νερά ένα μεγάλο

πανηγύρι, που κρατά για λίγα λεπτά. Σταματά και έπειτα μεταφέρεται λίγο μακρύτερα και ούτω καθεξής.

Οι λιμνοθάλασσες

Ενα μεγάλο τριπλό Δέλτα σχηματίστηκε στον βόρειο Αμβρακικό από την προαιώνια δράση των ποταμών. Τα φερτά υλικά τους σωριάζονται σε επιμήκεις λωρίδες μέσα στα νερά, κατευθυνόμενα από θαλάσσια ρεύματα, τον άνεμο και τον κυματισμό. Μεγάλες ποσότητες άδειων οστράκων στοιβάζονται πάνω σε αυτές τις λωρίδες και τις ανυψώνουν. Τα ιδιόρρυθμα φυτά που αντέχουν αυτές τις αντίξοες συνθήκες, τις αποικίζουν και τις σταθεροποιούν. Σχηματίζονται έτσι οι λουρονησίδες που εγκλωβίζουν τις ρη-

Φοινικόπετρα στα νερά του Αμβρακικού όπου τον χειμώνα φιλοξενείται ο μεγαλύτερος αριθμός υδρόβιων πουλιών στη χώρα.

χές θαλάσσιες εκτάσεις και δημιουργούν τριγύρω στον κόλπο, 15 λιμνοθάλασσες, συνολικής έκτασης 65 τ.χλμ. Οι μεγαλύτερες εξ αυτών είναι το Τσουκαλιό, η Λογαρού και η Ροδιά.

Πολλές από τις λουρνοησίδες δομούνται στο σύνολό τους από όστρακα ακιβάδων, μυδιών, στρειδιών, γαστερόποδων κ.ά. και αποτελούν μοναδικό γεωμορφολογικό φαινόμενο.

Πολυδαίδαλοι σχηματισμοί μικρών νησίδων καλυμμένων με τα αλατούχα φυτά (αρμυρήρες) υπάρχουν διάσπαρτοι μέσα στις λιμνοθάλασσες. Πάνω σε αυτές φωλιάζουν με ασφάλεια πουλιά όπως αργυροπελεκάνοι, καλαμοκανάδες, οι κοκκινοσκέληδες και τα γλαρόνια.

Οι λιμνοθάλασσες του κόλπου με βάθος μικρότερο του ενός μέτρου έχουν έντονη βιολογική δραστηριότητα και υψηλή παραγωγικότητα. Στα ρηχά νερά τους οι γωβιοί, τα χέλια, πέντε είδη κεφάλων, λαβράκια, τσιπούρες, ζουν σε μεγάλους αριθμούς. Τον χειμώνα φιλοξενούν συχνά περισσότερες από 100.000 πάπες και φαλαρίδες, έχοντας το μεγαλύτερο αριθμό πουλιών από κάθε άλλο ελληνικό υγρότοπο. Πλήρη θέα των μεγάλων λιμνοθαλασσών μπορεί να έχει ο επισκέπτης απ' την κορυφή του λόφου της Σαλαώρας, κοντά στο ψαροχώρι της Κορωνησίας.

Αλμυρόβαλτοι και γλυκόβαλτοι

Περί τα 60 τ.χλμ. επίπεδων εκτάσεων που στην πλειοψηφία τους εκτείνο-

νται εκατέρωθεν του Αραχθού στο ανατολικό ήμισυ του τριπλού δέλτα, αποτελούνται από αλατούχα αργιλώδη εδάφη. Η χαμηλή παλίρροια της Μεσογείου και κυρίως οι νοτιάδες πλημμυρίζουν παροδικά μεγάλο τμήμα αυτής της έκτασης, κάνοντας ασαφές το όριο της ακτογραμμής. Η έντονη εξάτμιση το θέρος αφήνει στη γη αλάτι. Οι συνθήκες αυτές ευνοούν την ανάπτυξη αλόφιλων φυτών. Γυμνοί από βλάστηση λασπότοποι απομένουν όταν υποχωρούν τα νερά και στην πλούσια σε οργανισμούς λάσπη τρέφονται κοπάδια από 37 είδη καρδριόμορφων πουλιών που έχουν εντοπισθεί στην περιοχή.

Προς την πλευρά της στεριάς οι αλμυρόβαλτοι δίνουν τη θέση τους σε υφάλμυρα λιβάδια με βούρλα, στάχια και γρασίδι, που εναλλάσσονται με θαμνοσυστάδες αρμυρικών.

Μια επίσκεψη στην κορυφή του λόφου της Αγίας Αικατερίνης στο χωριό Στρογγυλή αποτελεί εμπειρία μοναδική, τόσο για τους επιστήμονες που μελετούν το τοπίο και τα στοιχεία του, όσο και γι' αυτούς που προσεγγίζουν το τοπίο εικαστικά. Με θέα προς το Δέλτα του ποταμού Λούρου απλώνεται ο μεγαλύτερος γλυκόβαλτος της Ελλάδας, έκτασης περίπου 28 τ.χλμ. Πλούσια υδροκαρής βλάστηση αποτελούμενη κυρίως από καλαμώνες, νερόκρινα, νούφαρα, εναλλάσσεται με ανοιχτές επιφάνειες νερού και μικρές κλειστές υφάλμυρες λίμνες, τις οποίες νοτιότερα διαδέχονται αλμυρόβαλτοι. Η βιοποικιλότητα στην έκταση αυτή είναι ιδιαίτερα μεγάλη. Στο βόρειο και δυτικό όριο του μεγάλου βάλτου ρέει ο

▲ **Βουβάλια στον βάλτο της Ροδιάς έπειτα από περίπου πενήντα χρόνια απονοίας. Σήμερα βρίσκεται σε εξέλιξη πειραματικό πρόγραμμα επανένταξής τους στον χώρο.**

◀ **Ορχιδέα σε ένα από τα ξέφωτα της θαμνώδους βλάστησης που καλύπτει τις νησίδες και τους διάσπαρτους λόφους των υγροτόπων.**

► **Το λιμάνι της Κόπρανας στο βόρειο μέρος του κόλπου. Λειτουργούσε για καιρό ως επίγειο της Αρτας, εξυπηρετώντας την εμπορική δραστηριότητα και τις μετακινήσεις από και προς την ενδοχώρα της Ηπείρου.**

ποταμός Λούρος μέσα σε πλατιά ζώνη πλημμυρών. Η ζώνη αυτή αποτελεί πραγματικό παράδεισο για τα πουλιά και κυρίως για τα επτά είδη ερωδιών που τρέφονται και φωλιάζουν εκεί. Υγρά λιβάδια διαδέχονται κατά τόπους τους γλυκόβαλτους. Αυτά αποτελούν εξίσου σημαντικό οικοτόπο, που έχει όμως ανεπανόρθωτα συρρικνωθεί τις τελευταίες δεκαετίες.

Επίσης σημαντικά υγρολιβάδα και γλυκόβαλτοι με καλαμώνες αναπτύσσονται στην περιοχή του χωριού Ψαθοτόπι. Μικρότερα κομμάτια συναντάμε στα βόρεια του Μαυροβουνίου και στην τοποθεσία Κοψιάς, στα νότια του χωριού Βιγλα.

Παλαιότερα υπήρχαν στην περιοχή σημαντικές εκτάσεις υγρών πεδινών δασών. Τα εδάφη τους το χειμώνα ήταν συνήθως πλημμυρισμένα. Ενα

απ' αυτά, έκτασης 750 στρεμμάτων, στα ΒΑ του μεγάλου βάλτου, της Ροδιάς, πλάι στον Λούρο, εκκερσώθηκε πριν από 40 χρόνια. Διασώθηκαν, ωστόσο, δύο σημαντικής έκτασης κομμάτια. Το πρώτο σε παλιό μαιάνδρο του Αράχθου μέσα στον κάμπο της Αρτας, μεταξύ των χωριών Ακροποταμιάς και Γλυκόριζου έχει πολύ πλούσιο υπόροφο με θάμνους και αναρριχητικά φυτά και δέντρα που φτάνουν τα 25–30 μ. ύψος από φράξους, φτελιές, ιτιές, πλατάνια και ασημόλευκες. Ενα σημαντικό κομμάτι του έχει σκληθρα. Δασόβια πουλιά όπως ο κουκουριστής, ο μαυροσκούφης, ο μυγοχάφτης, οι παπαδίτσες φωλιάζουν στα φυλλώματα. Το δεύτερο παραποτάμιο δάσος είναι κοντά στην κοίτη του ποταμού Λούρου. Αποτελείται από τρεις δεντροσυστάδες, μια με νερό-

φραξους, μια με ασημόλευκες και μια με πλατάνια. Ανάμεσά τους χτίστηκε το βυζαντινό ξωκκλήσι του Αγίου Βαρνάβα. Εκτός των άλλων οργανισμών μπορεί κανείς να συναντήσει εδώ και τρία είδη δρυκολαπτών.

Μικρότερες συστάδες έχουν απομείνει στις θέσεις Θανασέικα, πλάι στη λιμνοθάλασσα, Μάζωμα και κοντά στο Πολύδροσο. Σημαντικά είναι και τα παρόχθια δάση των ποταμών και του στραγγιστικού αύλακα μεταξύ Κωστακίων – Γαβριάς.

Λόφοι, βουνά, νησίδες

Οι ασβεστολιθικοί λόφοι του Μαυροβουνίου της Σαλαώρας και της Αγίας Αικατερίνης δεσπόζουν κοντά στους υγρότοπους. Μεσογειακοί θάμνοι ανάμικτοι με βραχώνες, διάσπαρτες γέρι-

κες βελανιδιές, μεγάλες μελικουκιές, κουτσουπές, αγριελιές, σχίνο, κουμαριά και πουρνάρι χαρακτηρίζουν τη βλάστησή τους.

Οι αλλόκοτες βραχώδεις εξάρσεις, δημιουργημά πιθανόν των παγετώνων, στο λόφο της Αγίας Αικατερίνης και η σπηλιά του Αν Βλάσση στη Στρογγυλή αποτελούν κάτι το ιδιαίτερο. Το Μαυροβούνι φιλοξενεί σημαντικά είδη αρπακτικών, όπως ο φιδαιτός, ο μπούφος, η γερακίνα, το διπλοσάνιο, ο στικταετός κ.ά.

Όλοι οι λόφοι φιλοξενούν πλούσια ερπετοπανίδα και μικροπούλια όπως η λιοστριτσίδα και ο αμπελουργός.

Τα γύρω από τον Αμβρακικό βουνά συνδέονται λειτουργικά με τους υγρότοπους και πολλοί οργανισμοί εξαρτώνται σημαντικά από αυτήν την αδιατάρακτη σχέση. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον

▼ **Χουλιαρομύτες και Λευκοϊκνιάδες σε νερόλακκο του βάλτου της Ροδιάς, ενώ σκέλη τροφή για να ταΐσουν τα μικρά τους.**

▼ **Παπαρόνες στη Λουρονηίδα της Λογαρούς όπου το έδαφος σχηματίζεται από κελύφη οστράκων και ιζήματα της Λουρονηίδας.**

◀ *Ελεύθερη βοσκή αγελάδων στη ζώνη πλημμυρών του Λούρου, με τη συντροφιά ασημόγλαρων και φόνιο το παρόχθιο δάσος της περιοχής.*

παρουσιάζουν τα όρη του Προφήτη Ηλία και του Βαλαωρίτη.

Στους πρόποδες τους μεγάλες αγριελιές και θάμνοι δίνουν τη θέση τους, ψηλότερα, σε αραιό δρυοδάσος με φρύγανο. Όλη η βόρεια πλευρά τους καλύπτεται από πυκνά, ώριμα δάση χνοώδους δρυός. Εδώ φωλιάζουν πουλιά όπως ο φιδαιτός, το σαΐνι, η γερακίνα, ο σφηκιάρης, ο κραυγαετός, ο δεντρογέρακας, το ξεφτέρι, και στα μεγάλα γκρεμνά φωλιάζουν ο πετρίτης, το βραχοκιρκίνελο, ο μπουφός. Το χειμώνα παρατηρούνται ακόμη, χρυσαετοί, στικταετοί και βασιλαετοί.

Τα κορακόνησσα, 6-7 διάσπαρτες νησίδες, καλυμμένες με σκούρο, πράσινο μανδύα από μεσογειακούς θάμνους, δεσπόζουν στα νερά του κόλπου. Σε μία από τις τρεις βόρειες νησίδες είναι το ψαροχώρι της Κορωνησίας

και νοτιότερα η Βουβάλα, με τους τέσσερις ανεξάρτητους λόφους ενωμένους μεταξύ τους με λουρονησίδες οστράκων που εσωκλείουν μικρή λιμνοθάλασσα. Αποτελεί πραγματικά ένα μοναδικό φαινόμενο ανέγγιχτης φυσικότητας. Αντίστοιχα ενωμένες είναι και οι τρεις νησίδες της Κορωνησίας.

Ο κάμπος και οι γήλοφοι

Η προσχωσιγενής πεδιάδα της Αρτας δεν προσφέρει ανοικτό ορίζοντα σε όποιον την περιηγηθεί, λόγω των πολλών δενδροσυστάδων που έχει, των θαμνοφρακτών και των μεγάλων και μικρών στραγγιστικών αυλάκων που τη διασχίζουν.

Δημιουργείται έτσι ένα ποικίλο δίκτυο οικοτόπων για την άγρια ζωή που συλλειτουργεί με αυτό των υγρο-

τόπων. Κοντά στους υγρότοπους υπάρχουν μικροί κλήροι με εναλλασσόμενες καλλιέργειες και γενικά ακολουθείται ο παραδοσιακός τρόπος εκμετάλλευσής.

Στα δυτικά της όχθης του Λούρου υψώνονται οι γήλοφοι της Πρέβεζας, ένα αρμονικό τοπίο που συνθέτουν τα δάση της βελανιδιάς, τα σπαρμένα λιβάδια, τα χέρσα χορτολίβαδα με τις ανθισμένες βοσκηνάρες πλάι στη Νικόπολη και, τέλος, το παραποτάμιο δάσος.

Τη βιοποικιλότητα της περιοχής συνθέτουν 285 είδη πουλιών, η βίδρα που διατηρεί ακόμη υγιή πληθυσμό, τουλάχιστον 20 είδη ερπετών, 10 είδη αμφιβίων, οι αγριόγατες που κυνηγούν στο βάλτο της Ροδιάς κ.ά. Τη δεκαετία του '70 εξοντώθηκαν τα τελευταία αγριογούρουνα που ζούσαν στο

βάλτο, το 1994 δηλητηριάστηκαν και τα τελευταία τσακάλια στο Μαυροβούνι και την ίδια περίοδο το τελευταίο ζεύγος Θαλασσαετών της Δυτικής Ελλάδας μαζί με άλλα αρπακτικά, όπως ο Κραυγαετός. Το 1990 καταστράφηκε η μικτή αποικία των ερωδιών και το 1998 μια μεγάλη αποικία γλαρονιών, εξαιτίας των ανθρώπινων παρεμβάσεων στον κόλπο.

Απώλειες σημαντικές και απολύτως ενδεικτικές των κινδύνων που απειλούν τη διατήρηση της άγριας ζωής και τις λειτουργίες γενικότερα του φυσικού περιβάλλοντος σ' αυτόν τον πανέμορφο κόλπο.

Οι φωτογραφίες του κεμένου είναι του Γ. Ρουσόπουλου.

▼ *Ο Αραχθός. Μαζί με τους δύο άλλους ποταμούς που εκβάλλουν στον Αμβρακικό, τον Λούρο και τον Βωβό, σχηματίζουν το πλέον πολύμορφο και πολύπλοκο υγροτοπικό σύμπλεγμα της χώρας.*

▼ *Αποψη του βάλτου της Ροδιάς κοντά στο χωριό Στρογγυλή. Στο βάθος διακρίνονται οι χιονισμένες κορυφογραμμές της Πίνδου.*

Ελληνες και ξένοι περιηγητές

Τον ΓΡΗΓΟΡΗ ΤΣΟΥΝΗ

Βιολόγος

ΑΜΒΡΑΚΙΚΟΣ, μια κλειστή θάλασσα στα δυτικά της Ελλάδος. Καράβια, ιστιοφόρα, αρμενίζουν στον ήσυχο κόλπο, τρεχαντήρια ξεφορτώνουν τηνπραμάτεια τους, στην Πρέβεζα, στη Βόνιτσα και στην Αμφιλοχία, πόλεις δεμένες με τα νερά. Ψαράδες, ψαροκαϊκα, γαΐτες στις λιμνοθάλασσες που φτιάξαν με το πέρασμα του χρόνου τα δύο ποτάμια, «φλέβες ζωής στα σωθικά της γης», ο Λούρος και ο Αραχθός. Στο δέλτα των ποταμών με τους εκτεταμένους υγρότοπους, τις λιμνοθάλασσες, τα ρηκά νερά, τα αρμυρολίβαδα, τους καλαμιώνες και τους βαλτότοπους χιλιάδες πουλιά σταματούν για να ξεκουραστούν, να τραφούν και να φωλιάσουν. Ο Αμβρακικός βρίσκεται πάντα από ζωή.

Κι όταν ο ήλιος χάνεται στα νερά του Ιονίου, τότε βάφεται με απαλά κόκκινα και ροζ χρώματα και το τοπίο γίνεται παραμυθένιο. Μαγικές εικόνες, ένα σύνθετο μωσαϊκό ομορφιάς που τάραξε τις ψυχές πολλών περιηγητών, οι οποίοι πέρασαν κατά καιρούς από τότε την όμορφη ηπειρώτικη γη, περιπλανήθηκαν στην ιστορία, στα τοπία, στα ήθη και έθιμα των κατοίκων.

Ο Ρωμαίος ποιητής Προπέρτιος αναφέρεται στον Αμβρακικό, στο ποίημα που περιγράφει την ήττα του Αντώνιου και της Κλεοπάτρας από τον Οκταβιανό:

«Εκεί στον Αδαμάντων τις ακτές ο κόλπος του Απόλλωνος υπάρχει, στον κόλπο αυτόν όπου του Ιονίου το πέλαγος το κύμα το προφταίνει».

«θαλάσσια λίμνη»

Ο Φραγκίσκος Πουκεβίλ στο βιβλίο του «Ταξίδι στην Ελλάδα» αναφέρεται στη φύση και τις ομορφιές του Αμβρακικού: «Πολύ ευχάριστη φύση. Παραλίες στολισμένες με δάση. Εδαφικές προεξοχές στη θάλασσα, ψαρότοποι με άφθονα ψάρια και όστρακα, τοπία γεμάτα ομορφιά και αρμονία κοσμούν ακόμη αυτή τη θαλάσσια λίμνη». Σημαντικές είναι επίσης οι αναφορές του για την ιχθυοπανίδα αλλά και για την ορνιθοπανίδα του κόλπου. «Ο κόλπος έχει περισσότερη αφθονία παρά ποικιλία ψαριών. Τα βασικά είδη είναι ο κέφαλος, του οποίου τα αυγά αλατισμένα και αποξηραμένα τα χρησιμοποιούν για να κάνουν το αυγοτάραχο, οι σαρδέλες, οι

ατζούγες που τις συσκευάζουν σε βαρέλια και τις εξάγουν στο εξωτερικό καθώς επίσης και τα χέλια, που οι Έλληνες τα τρώνε στις ημέρες της νηστείας. Ανάμεσα στα άλλα είδη ψαριών, το μπαρμπούνι σαν ένα από τα πιο γευστικά ψάρια, όπως επίσης και ο σκορπιός. Η ασπμείνια τσιπούρα, το μελανούρι, ο φωβιός και η γλώσσα, έρχονται μετά σαν τα πιο νόστιμα. Μέσα σε αυτά τα ψάρια παίζουν τα δελφίνια όλες τις εποχές και μοιάζουν να οδηγούν τις μεγάλες φάλαγγες, τις μεγάλες ουρές από παλαμιδες, που κατεβαίνουν από τον Εύξεινο Πόντο. Θα μπορούσα να αναφέρω ακόμη, ανάμεσα στα κοινά είδη ψαριών, το σπάρο, τη μαριίδα, τη φυκιάδα, το λαυράκι, το αλάχι και το φοβερό χταπόδι. Η γαρίδα που την ψαρεύουν στις λιμνοθάλασσες ξεπερνάει σε μέγεθος και νοστιμιά όλες εκείνες από τα γνωστά είδη του ωκεανού και της Μεσογείου. Στον κόλπο της Βόνιτσας μπορούμε να ψαρέψουμε μύδια, κυδώνια, χτένια, αχιβάδες και σωλήνες. Αυτά είναι τα κύρια είδη ψαριών και άλλων θαλασσινών που οι ψαράδες τα μαζεύουν σαν νέο “μάνα”, όλες τις μέρες του χρόνου ή σε καιρούς που ξαναγαυρίζουν με τη σειρά των εποχών του έτους».

Ο Πουκεβίλ περιγράφει επίσης, με μεγάλη ακρίβεια τη ζωή και τις συνθήκες των πουλιών του Αμβρακικού. «Οι ομάδες των πουλιών είναι καταπληκτικές και ο κύκνος είναι αντικείμενο θαυμασμού όταν κολυμπάει, περιστοιχισμένος από τα μικρά του, στους όρμους της Αμφιλοχίας. Η εκτυφλωτική γυαλάδα στο φτέρωμα, η ευρωστία και η δύναμη του πετάγματος του, όταν υψώνεται στον αέρα, τον κάνουν βασιλιά των θαλασσών. Όταν πλέει πάνω στα κύματα προσφέρει το θέαμα της πομπής ενός άρχοντα που προπορεύεται και τον ακολουθούν μυριάδες χίνες και αγριόπαπες, που λαμποκοπούν μέσα στα χρώματά τους. Ο πελεκάνος, ο μεγάλος γλάρος και ο κορροράνος, προτιμούν με τη σειρά τους μια διαμονή λιγότερο ήσυχη. Πουλιά λαιμαργα, αγαπούν να ζυγίζονται πάνω από την αφρισμένη θάλασσα και να ζουν ανάμεσα στα οργισμένα κύματα για να διεκδικήσουν τη λεία τους με την αλκυόνη και το νεροχελιδόνο, να αρπάξουν το ψάρι ξυρίζοντας την επιφάνεια της θάλασσας και να καθούν στους αιθέρες για να το καταβροχθίσουν. Στην εκβολή των ποταμών βλέ-

◀ Ο Αμβρακικός, η Πρέβεζα και η Λευκάδα, σε χάρτη τον 18ου αι. Λιθογραφία αγνώστου (Συλλογή Νίκου Δ. Καράμπελα).

◀ *Χάρτης του 1566 όπου απεικονίζεται η περιοχή που περιβάλλει τον κόλπο. Διακρίνονται η Αρτία, η Λευκάδα, η Βόνιτσα και η Ρηγιόσσα, καθώς επίσης η Πρέβεζα με το κάστρο της. Χαλκογραφία του Καρότσιου (Συλλογή Νίκου Δ. Καράμπελα).*

φαι των ορέων της Ηπείρου. Μεταξύ αυτών διακρίνεται η φέρουσα το περιφανές όνομα του Σουλίου. Προς δυσμάς εις το βάθος του κόλπου, τα δασώδη πλευρά του Μακρυνόρους βυθίζονται αποτόμως εκτός των υδάτων ως τείχος γιγάντειον. Δεξιόθεν, τα όρη του βάλτου και του Ξηρομέρου επισωρεύονται το εν επί του άλλου υπεράνω της ζώνης των λόφων, οίτινες περικλείουν προς μεσημβρίαν τα νερά του κόλπου. Το θέαμα είναι αληθώς ωραίον!». Και συνεχίζει ο Δ. Βικέλας: «Εις το μέσον του κόλπου νησίδιον ωραίον αντανακλά εντός των διαιγών νερών τα δένδρα του. Κατοικείται υπό ολίγων αλιέων κατασκευαζόντων τα περιώνυμα αυγοτάραχα της Πρέβεζας».

Ο Τ.Α.Σ Μπάρτολντι στις «Ταξιδιωτικές εντυπώσεις από την Ελλάδα, 1803-1804» αναφέρει: «Οι ψαρότοποι στη Σαλαχώρα, την καλύτερη σκάλα ολάκερης της νότιας πλευράς του κόλπου της Αρτίας, άλλοτε Αμβρακίας, είναι οι πιο πλούσιοι του κόλπου. Βγάζουν εκεί εξαιρετο αυγοτάραχο, του οποίου κάνουν μεγάλες εξαγωγές». Και συνεχίζει ο Μπάρτολντι σε άλλο σημείο: «Ήταν 14 Νοεμβρίου. Η βραδιά ήταν υπέροχη και η θέα εξίσια. Εβλεπες πάνω σε μια γειτονική νησίδα μια εκκλησία τριγυρισμένη από δένδρα· χιλιάδες αγριόπαπες, βουτήχτρες και αλκυόνες ζωντανεύουν την όψη της θάλασσας».

Ο μεγάλος συγγραφέας και στοχαστικός περιηγητής Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος στους «Ελληνικούς Ορίζοντες» και ειδικά στο κεφάλαιο με τον τίτλο «Ηπειρωτική συμφωνία», γράφει: «Ο κόλπος της Αμβρακίας, μια μεγάλη θαλασσινή αγκαλιά, με τη γεωμετρία της σφυρηλατημένη στο μαγικό εργαστήριο των γύφτων που

πλάθουν τα όνειρα, κάτω από το δασωμένο βουνό το Μακρυνόρος από τη μια μεριά, χαμπλώνοντας ίσαμε που να λειώσει μέσα στο μεθυσμένο Ιόνιο του καλοκαιριού από την άλλη. Μα εκεί υπάρχει η θάλασσα, το γαλάζιο νερό, το ολοφώτεινο, υπάρχει το δένδρο που κατφορίζει ίσαμε την απόκρημνη ακτή, υπάρχει το φως, ένα άλλο φως, που μετουσιώνει τα πάντα σε καθάρια λυρική ουσία». Και συνεχίζει ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος σε άλλο σημείο: «Και το ποτάμι, ο Λούρος, σχηματίζει μικρούς καταρράχτες και παφλάζει και τραγουδεί στον σκοπό του τραγουδιού της λεβεντιάς, που δεν απόκαμε να καμαρώνει την μπόρεσή της. Κ' είναι η κοίτη του κ' οι ακροποταμιές του γεμάτες πλατάνια, γιγαντόκορμα δένδρα και ισκιερά, μια κοιλάδα κατάφυτη και στενή, ένα πέραςμα που δεν κατορθώνει να το χωρέσει η αίσθησή σου, τόσο όμορφο είναι».

Ο Πάτρικ Λι Φέρμορ στο βιβλίο του «Ρούμελη, Οδοιπορικό στη Βόρεια Ελλάδα» αναφέρει: «Η κοιλάδα του Λούρου, όπου στραφτοκοιτούν

οι πέστροφες κάτω από τα γιγάντια πλατάνια, μας κατέβασε ως την Πρέβεζα και τα νερά γύρω από το Ακτιο. Από εκεί ο δρόμος μας ακολούθησε την ακτή του Αμβρακικού, γεμάτη καλαμιές και πουλιά ως το πολυθρόλυτο γεφύρι της Αρτίας. Εδώ, ανάμεσα στα γιγάντια φράγκικα ερείπια και τις βυζαντινές εκκλησίες των δεσποτών της Ηπείρου και τα κοάσματα των βατράκων, σταματήσαμε μια - δυο μέρες για εξερεύνηση». Σύμφωνα με τον Λι Φέρμορ, ο Λούρος είναι «το φλοίσβισμα μιας πέστροφας» ενώ ο Αμβρακικός είναι «ένα καμπίσιο μοιρολόι με βρεκεκέξ από την Πρέβεζα, κοάξ από την Αμφιλοχία και άλλο ένα κοάξ, αποκριτικό πάνω από τα βουνά, από το Μεσολόγγι».

Ταξιδιωτικές εντυπώσεις από την άγρια ζωή και τα τοπία του κόλπου

που με τον γαλάζιο ερωδιό ή σταχτοτσικνιά, τον μεγάλο μεσολαβητή και ιππότη, συνεσταλαμένο και ντροπαλό είδος, που ζει κατά οικογένειες, ενώ η μπεκάτσα και το σκoiνοπούλι περιπλανώνται κοπάδια στις όχθες των μικρών ποταμών και των βάλτων».

Εντυπώσεις και περιγραφές

Ο Αγγλος περιηγητής Χένρι Χόλαντ στο βιβλίο του «Ταξίδια στα Ιόνια Νησιά, Ηπειρο, Αλβανία, 1812-1813» αναφέρεται στον Αμβρακικό Κόλπο. «Ο κόλπος της Αρτίας απλώθηκε μπροστά μας σε όλο του το εύρος, μια μεγαλόπρεπη υδάτινη επιφάνεια, πάνω από 30 μίλια στο μήκος. Από τις πιο κοντινές ακτές του κόλπου, η νότια ή αυτή της Ακαρνανίας είναι η περισσότερο εντυπωσιακή. Η παραλία είναι ψηλή, πολυσιχιδής με εναλλασσόμενους όρμους και ακρωτήρια και καλυμμένη με πλούσια και εκτεταμένα δάση».

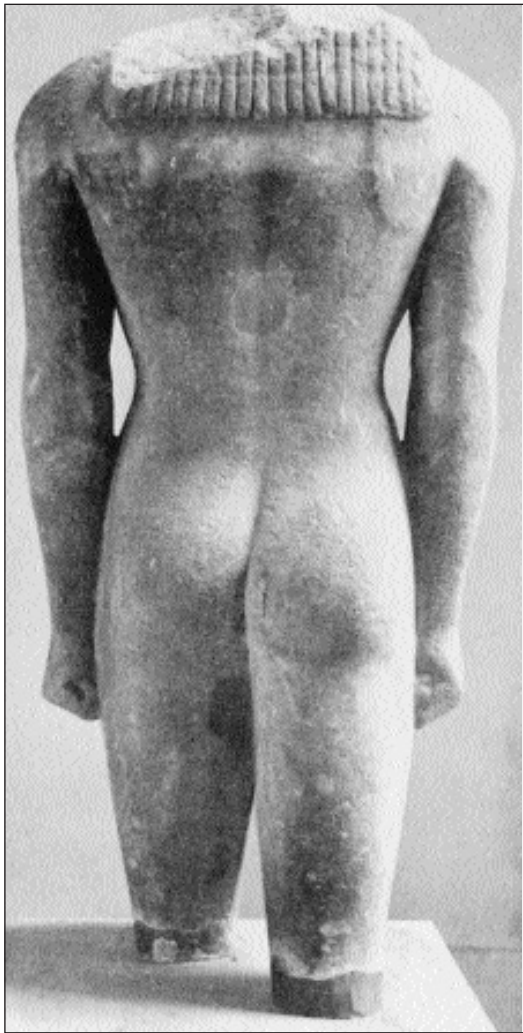
Ο Δημήτρης Βικέλας στο βιβλίο του «Από Νικοπόλεως εις Ολυμπίαν, (Επιστολαί προς φίλον)» γράφει: «Είμεθα εντός λίμνης, λίμνης μεγαλοπρεπούς. Προς βορράν, πέραν της χλοεράς εκτάσεως των περί των κόλπων πεδιάδων, υψούνται αλλεπάλληλοι αι πάνται κορυ-

► *Τουρκικός στρατιωτικός χάρτης της Πρέβεζας και του Αμβρακικού που συμπληρώνεται με εικονογράφηση του γεφυριού της Αρτίας και άλλων τοπίων της Ηπείρου (Συλλογή Νίκου Δ. Καράμπελα).*

Θεότητες του Αμβρακικού

► Κούρος του πρώτου μισού του 6ου αι. π.Χ., από το ιερό του Ακτίου Απόλλωνα στο Ακτιο, στην είσοδο του Αμβρακικού.

Της ΧΡΥΣΗΪΔΑΣ ΤΖΟΥΒΑΡΑ-ΣΟΥΛΗ

Αν. Καθηγήτριας Κλασικής Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

ΣΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑ δύο θεοτήτων, του Ακτίου Απόλλωνα και της Ακτιάδας, επικεντρώνονται οι λατρευτικές δοξασίες στον Αμβρακικό κατά την αρχαιότητα. Οι δύο θεότητες λατρεύτηκαν, κυρίως, σε περιοχές κοντά στον κόλπο και συνδέονται με σημαντικά γεγονότα που έλαβαν χώρα εκεί, όπως η ίδρυση των κορινθιακών αποικιών και η ναυμαχία του Ακτίου. Το δε όνομά τους οφείλουν στο ιερό του Απόλλωνα στο Ακτιο, στο στόμα του Αμβρακικού (Στράβων 10.2.7): «Ομωνύμως δε λέγεται το τε ιερόν του Ακτίου Απόλλωνος και η άκρα η ποιούσα το στόμα του κόλπου έχουσα και λιμένα εκτός».

Ο Ακτιος Απόλλων, θεός της ναυσιπλοΐας, λατρεύτηκε αρχικά στο Ανακτόριο, αποικία που ίδρυσαν οι Κορινθιοί γύρω στα 625 π.Χ. στην πλευρά του Αμβρακικού μαζί με άλλες αποικίες, όπως το Σόλλιο και την Ηράκλεια. Προς τιμήν του Απόλλωνα, προστάτη θεού των Κορινθίων, οι άποικοι ίδρυσαν ιερό κοντά στο Ανακτόριο και συγκεκριμένα στο λιμάνι του Ανακτο-

ρίου, το Ακτιο. Το ιερό ήταν γνωστό στον Θουκυδίδη (1.29.3), ο οποίος δίδει και την τοπογραφία του: «Εν Ακτιώ της Ανακτορίας γης, ου το ιερόν του Απόλλωνος έστι, επί τω στόματι του Αμβρακικού κόλπου», οι ρίζες όμως της λατρείας είναι αρχαιότερες. Την πρώτη λατρεία του Ακτίου Απόλλωνα και την αποικιακή προέλευσή της πιστοποιούν τα αρχαιολογικά ευρήματα και κυρίως οι Κούροι που χρονολογούνται στο α' μισό του 6ου αι. π.Χ. και βρέθηκαν κοντά στον αρχαίο ναό κατά τις ανασκαφές της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής τον περασμένο αιώνα.

Μια άλλη μαρτυρία σχετικώς με τη λατρεία του Ακτίου Απόλλωνα δίδει ο Απολλώνιος ο Ρόδιος στα Αργοναυτικά (I. 402-404), ο οποίος αναφέρει βωμό με βότσαλα για τον Ακτιο Απόλλωνα.

Το ιερό του Ακτίου Απόλλωνα, που ανήκε αρχικά στο Ανακτόριο, μεταβλήθηκε το 216 π.Χ. σε ομοσπονδιακό ιερό των Ακαρνάνων και αποτέλεσε το κύριο θρησκευτικό της κέντρο.

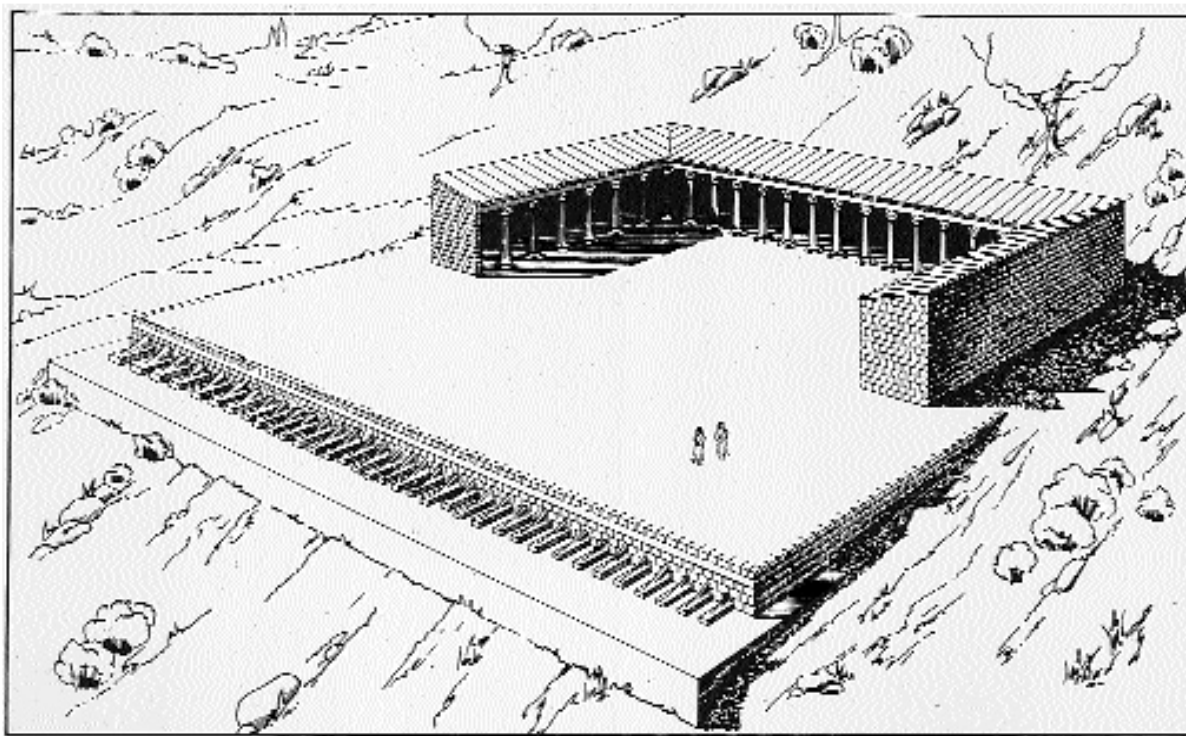
Ετήσιοι αγώνες

Προς τιμήν του Ακτίου Απόλλωνα τελούνταν κάθε χρόνο από την πόλη του Ανακτορίου στεφανίτης αγών, τα Ακτια, τουλάχιστον από τον 4ο αι. π.Χ., κοντά στο ακρωτήριο Ακτιο της Ακαρνανίας. Μνεία των Ακτίων γίνεται στον Υπερείδη (πρβλ. Αρποκρατίωνα και Σουΐδα στη λέξη Ακτια), καθώς και σε μολύβδινο έλασμα από τη Δωδώνη του 4ου αι. π.Χ.

Όπως πληροφορούμαστε από επιγραφή της Ολυμπίας, από το 216 π.Χ., τη διεξαγωγή των αγώνων ανέλαβε το Κοινό των Ακαρνάνων ύστερα από συμφωνία με το Ανακτόριο, με την οποία παραχωρούνταν στο Κοινό η επιμέλεια του ιερού του Ακτίου Απόλλωνα. Είναι πολύ πιθανόν τα Ακτια να περιλάμβαναν και άλλους αγώνες, γυμνικούς, ιππικούς και ναυτικούς, αν το σχετικό προς το Ακτιο λήμμα του Στέφανου του Βυζάντιου αναφέρεται στα Ακτια της προ του Αυγούστου εποχής.

Με τη γιορτή των Ακτίων και τη λατρεία του Ακτίου Απόλλωνα συνδέεται μια παράδοση συνήθεια για την οποία κάνουν λόγο οι αρχαίοι συγγραφείς. Και συγκεκριμένα, πριν από την τέλεση των αγώνων και προτού γίνουν οι επίσημες θυσίες στον Απόλλωνα θυσίαζαν βόδι στις μύγες, οι οποίες αμέσως ως εκ θαύματος εξαφανίζονταν. «Ηρακλείδης δε εν Κτίσειν ιερών περι την Ακαρνανίαν φησίν, ένθα το Ακτιον έστιν ακρωτήριο και του Απόλλωνος του Ακτίου το ιερόν, ταις μύαις προθύεσθαι βουν».

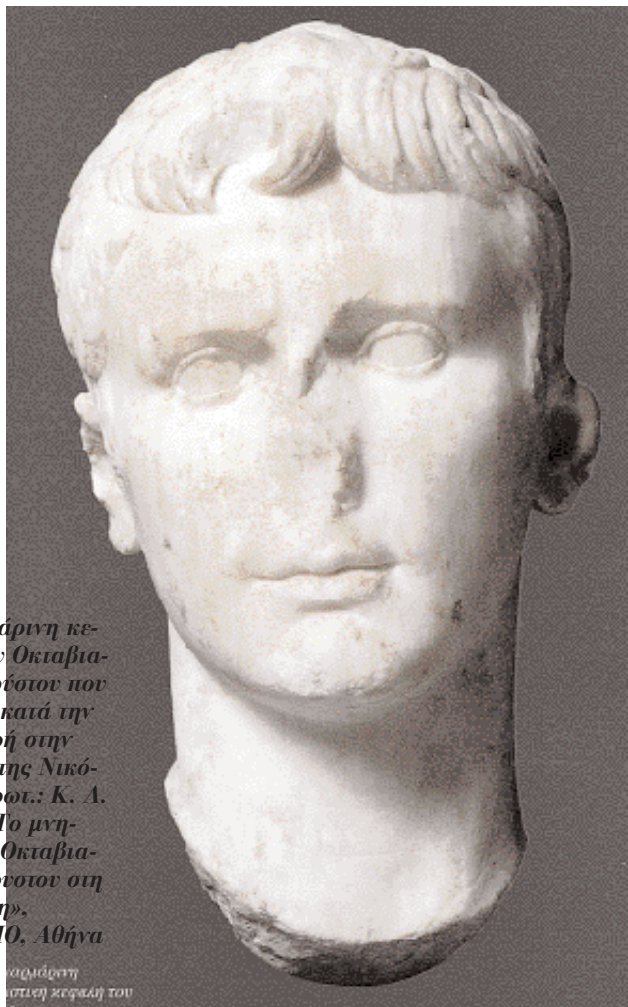
As σημειωθεί ότι ανάλογη αναφορά γίνεται από τον Αιλιανό, στο «Περί ζώων» XI.8, έργο του για ιερό του Ακτίου Απόλλωνα στη Λευκάδα. Είναι όμως

▲ Προοπτικό σχέδιο-αναπαράσταση του «μνημείον Νίκης» του Οκταβιανού στον ιερό λόφο του Απόλλωνα στη Νικόπολη (σχέδιο: N. Murray-Ph. Petsas).

▲ Η Νίκη στεφανώνει τον Οκταβιανό μετά τη νίκη του στο Ακτιο επί της Κλεοπάτρας και τον Αντωνίου, το 31 π.Χ. Χαλκογραφία αγνώστου (Πηγή: «Νικόπολις-Πρέβεζα», εκδ. «Εργον», Πρέβεζα 1994).

► Μαρμάρινη κεφαλή του Οκταβιανού Αγνώστου που βρέθηκε κατά την ανασκαφή στην περιοχή της Νικόπολης (φωτ.: Κ. Α. Ζάχος, «Το μνημείο του Οκταβιανού Αύγουστου στη Νικόπολη», εκδ. ΥΠΠΟ, Αθήνα 2001).

αρχαία κεφαλή του

πολύ πιθανόν να υπονοείται το ιερό του Απόλλωνα στο Ακτιο και η σύγχυση να οφείλεται στη γειτνίαση των δύο περιοχών. Αλλωστε σύμφωνα με τις φιλολογικές πηγές και τα αρχαιολογικά δεδομένα η λατρεία του Ακτίου Απόλλωνα είναι περιορισμένη στον ελλαδικό χώρο και επικεντρώνεται στο Ανακτόριο και τη Νικόπολη, όπως θα αναπτύξουμε.

Τη σπουδαιότητα της λατρείας του Ακτίου Απόλλωνα στο Ανακτόριο επιβεβαιώνουν οι προξενικές επιγραφές του 2ου αι. π.Χ., οι οποίες μνημονεύουν ιερείς του θεού. Η συχνή επίσης απεικόνιση του θεού στα ασημένια νομίσματα του Ανακτορίου του 4ου αι. π.Χ. και οι επιγραφές που φέρουν (ΑΚΤΙΟ, ΑΚΤΙΟΥ, ΑΚΤΙΑΣ) αναφέρονται στον Ακτιο Απόλλωνα, την Ακτιάδα και τους αγώνες που διεξάγονταν προς τιμήν τους. Στα νομίσματα αυτά ο θεός και η Ακτιάδα απεικονίζονται στον οπισθότυπο, ενώ στον εμπροσθότυπο απαντά Πήγασος φτερωτός. Σε κάλκινη κοπή του Ανακτορίου του 3ου/2ου αι. π.Χ. κεφαλή του Απόλλωνα κοσμεί

την κύρια όψη και στην πίσω όψη εικονίζεται λύρα και επιγραφή ΑΝΑΚΤΟΡΙΕΩΝ.

Οκταβιανός

Η λατρεία του Ακτίου Απόλλωνα διατηρήθηκε έως τη ρωμαϊκή εποχή και με την ίδρυση της Νικόπολεως από τον Οκταβιανό ο Ακτιος Απόλλων έγινε ο προστάτης θεός, αφού ο Αύγουστος απέδωσε τη νίκη του στον Ακτιο Απόλλωνα (Στράβων 7.7.6).

Το ύψωμα, βόρεια από το χωριό Σμυρτούλα, ταυτίζεται με τον λόφο, όπου ο Οκταβιανός εγκατέστησε το στρατηγείο του πριν από τη ναυμαχία (Δίων Κάσσιος 50.1.2.3) και κατασκεύασε το «μνημείο Νίκης» που κόσμησε με τα λάφυρα, τα έμβολα των εχθρικών πλοίων, άγαλμα του Απόλλωνα και άλλα αφιερώματα (Δίων Κάσσιος 51.1.3, Σουπτώνιος Aug. 96.2). Τα λείψανα του μνημείου είναι ορατά, κυρίως στη νότια πλευρά, όπου παρατηρούνται αγκυρόσχημα λαξεύματα. Στον ίδιο λόφο βρέθηκε το μεγαλύτε-

Η λατρεία του Ακτίου Απόλλωνα και της Ακτιάδας στην αρχαιότητα και τους ρωμαϊκούς χρόνους

μαχία (Δίων Κάσσιος 50.1.2.3) και κατασκεύασε το «μνημείο Νίκης» που κόσμησε με τα λάφυρα, τα έμβολα των εχθρικών πλοίων, άγαλμα του Απόλλωνα και άλλα αφιερώματα (Δίων Κάσσιος 51.1.3, Σουπτώνιος Aug. 96.2). Τα λείψανα του μνημείου είναι ορατά, κυρίως στη νότια πλευρά, όπου παρατηρούνται αγκυρόσχημα λαξεύματα. Στον ίδιο λόφο βρέθηκε το μεγαλύτε-

▲ Ο ιερός λόφος του Απόλλωνα. Διακρίνονται λείψανα του «μνημείου Νίκης» που οικοδόμησε και κόσμησε με αφιερώματα, πολεμικά λάφυρα και άγαλμα του Απόλλωνα ο Οκταβιανός (φωτ.: Βασ. Γκανιάτσας).

▲ Τμήμα της πρόσοψης του «μνημείου Νίκης». Στο πόδιο διακρίνονται οι αγκυρόσχημες λαξεύσεις στις οποίες τοποθετήθηκαν τα έμβολα των εχθρικών πλοίων (φωτ.: Κ. Α. Ζάχος, «Το μνημείο του Οκταβιανού Αύγουστου στη Νικόπολη», εκδ. ΥΠΠΟ, Αθήνα 2001).

ρο μέρος της αναθηματικής επιγραφής, την οποία ο Οκταβιανός ανάρτησε στο μνημείο το 29 π.Χ. προς τιμήν του Ποσειδώνα και του Αρη.

Στη μεγάλη λατρεία που γνώρισε ο Ακτιος Απόλλων στη Νικόπολη πρέπει να οφείλεται η παρουσία του στα νομίσματα από την αρχή μέχρι το τέλος της λειτουργίας του εργαστηρίου της πόλης. Ο θεός παριστάνεται γυμνός, όρθιος συνήθως επάνω σε βάση με τόξο στο αριστερό χέρι και δάδα ή κλάδο ή Νίκη στο δεξί, ενώ η απεικόνισή του στα ρωμαϊκά νομίσματα είναι διαφορετική ως κιθαρωδός με ποδήρη κιθάρα, μια ακόμα μαρτυρία για τον ελληνικό χαρακτήρα της Νικοπόλεως.

Σε όλες τις νομισματικές κοπές διαφαίνεται η τάση των χαρακτών να αναπαραστήσουν ένα αρχαϊκό άγαλμα του Απόλλωνα, ίσως αυτό του Ακτίου Απόλλωνα που λατρευόταν από τους αρχαϊκούς χρόνους στο γειτονικό Ανακτόριο. Το δε ναό του Ακτίου Απόλλωνα στο Ακτιο ο Οκταβιανός εμεγέθυνε, όπως αναφέρει σχετικό κωρίο του Σουπτωνίου (Aug. 12.8): «et ampliato vetere Apollinis templo» και επιβεβαιώνουν τα αρχιτεκτονικά λείψανα ρωμαϊκών χρόνων. Ο περίβολος του ναού του Απόλλωνος, κατά το οрус reticulatum, βρίσκεται στο ακρωτήριο Πούντα και βόρεια του τεμένους διακρίνονται και τοίχοι άλλων ρωμαϊκών κτιρίων. Σήμερα στη θέση του αρχαίου ιερού υψώνεται το κάστρο του Αλή Πασά.

Παράλληλα ο Αύγουστος αναδιοργάνωσε τους τοπικούς αγώνες των Ακαρνάνων, επιδιώκοντας να δαιωνί-

σει την κοσμοϊστορική νίκη του Ακτίου και να τιμήσει τον Ακτιο Απόλλωνα για τη βοήθεια που του πρόσφερε (Στράβ. 7.7.6, Σουπτ. Aug. 18.2, Δίων Κάσσιος 51.1.2).

Με την αναδιοργάνωση των Ακτιών πρέπει να συνδέσουμε και την απεικόνιση στην πίσω πλευρά νομισμάτων της Νικοπόλεως του 1ου αι. π.Χ. (μετά το 28 π.Χ.), γυναικείας καθιστής μορφής, που κρατάει με το αριστερό δάδα και με το δεξί αγγείο - έπαθλο. Πρόκειται πιθανόν για την προσωποποίηση της θεάς των Ακτιών, της Ακτιάδας.

Διαφοριστικό είναι επίσης το κωρίο του Δίωνα Κάσσιου (51.1.2) για τα αγωνίσματα των Νέων Ακτιών, σύμφωνα με το οποίο προκύπτει ότι προστέθηκαν οι μουσικοί αγώνες. Τα Νέα Ακτια ήταν αγών πεντητηρικός και ισολύμπιος και όπως τα Παλαιά ήταν «αγών ...ιερός του Ακτίου Απόλλωνος».

Ετσι, ο Απόλλων από θεός των αποίκων έγινε ο Προστάτης του Οκταβιανού, ο συντελεστής της ναυτικής νίκης στο Ακτιο με αποτέλεσμα να τιμηθεί ιδιαίτερα από τον αυτοκράτορα και η λατρεία του να έχει απήχηση μέχρι τη Ρώμη. Σύμφωνα με τις φιλολογικές μαρτυρίες (Προπέρτιος IV.6) και τα αρχαιολογικά δεδομένα κυρίως τις νομισματικές κοπές που απεικονίζουν τον Απόλλωνα, ο Αύγουστος καθιέρωσε τη λατρεία του Ακτίου Απόλλωνα στη Ρώμη. Στον Παλατινό λόφο στη Ρώμη ίδρυσε ναό προς τιμήν του Απόλλωνα και τον κόσμησε με τα σύμβολα του θεού. ❀

Μοναστήρια και εκκλησίες

► Αποψη του καθολικού της μονής Γενεσίου της Θεοτόκου της Κορακονησίας ή Κορακονησαίας, κτίσμα του όψιμου 10ου αι. Πρόκειται για το παλαιότερο και οπουδαιότερο μοναστήρι του Αμβρακικού και ένα από τα σημαντικότερα βυζαντινά μνημεία της Ηπείρου (φωτ.: Στ. Μαμαλούκος).

Τον **ΣΤΑΥΡΟΥ ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΥ**

Αρχιτέκτονας ΕΜΠ – Αναστηλωτή

Ο ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΣ φαίνεται ότι ευδοκίμησε από παλιά στην περιφέρεια του Αμβρακικού. Στην ευρύτερη περιοχή γύρω από τον κόλπο υπήρξαν στο παρελθόν πολυάριθμα μικρά και μεγαλύτερα μοναστήρια. Το αρχαιότερο και αναμφίβολα το σπουδαιότερο από αυτά είναι η μονή του Γενεσίου της Θεοτόκου της «Κορακονησίας» ή «Κορακονησαίας». Βρίσκεται στην «καρδιά του Αμβρακικού», σε βραχώδη χερσονησίδα, που από το 19ο αι. αναφέρεται από τους λογίους ως Κορωνησία. Δεν είναι γνωστός ο χρόνος ιδρύσεώς της (η παλαιότερη μνεία της είναι του 1193), και ήκμασε κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας, αποκτώντας μεγάλη φήμη και περιουσία. Κατά τον 19ο αι. γύρω από το μοναστήρι εγκαταστάθηκαν οικογένειες ψαράδων, οι οποίες δημιούργησαν το σημερινό χωριό.

Η μονή διαλύθηκε στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι. Το καθολικό της χρησιμοποιήθηκε έκτοτε ως ενοριακός και κοιμητηριακός ναός του μικρού χωριού. Από το μοναστηριακό συγκρότημα διατηρούνται σήμερα μερικά κτίρια στην πλατεία του οικισμού. Το καθολικό κτίσμα, όπως φαίνεται, του όψιμου 10ου αι., είναι ένα από τα σημαντικότερα βυζαντινά μνημεία της Ηπείρου. Πρόκειται για ένα μάλλον μικρών διαστάσεων ναό «ημιεγγεγραμμένο σταυροειδή» με τρούλο και νάρθηκα. Το εσωτερικό του κοσμούν μέτριες τέχνες τοιχογραφίες του 17ου αι. και ενδιαφέρον ξυλόγλυπτο τέμπλο των μέσων μάλλον του 19ου αι. Στη δυτική πλευρά του αρχικού ναού έχει προσκολληθεί εξωνάρθη-

κας των χρόνων της τουρκοκρατίας, ο οποίος φαίνεται ότι είχε αρχικά τη μορφή ανοικτής στοάς. Στα βόρεια του ναού υψώνεται το τύπου διάτρητου τοιχώματος κωδωνοστάσιο πιθανότατα του 19ου αι. και στα νότια το ερειπωμένο ισόγειο, επίμηκες κτίριο του ελαιοτριβείου της μονής. Σε επαφή με το ελαιοτριβείο κτίσθηκε το 1870 από τον ηγούμενο Αμβρόσιο Ραφαηλίδη η «κούλια», διώροφο κτίριο διαμονής των λιγοστών τότε μοναχών της μονής. Μετά τη διάλυση της μονής στην κούλια στεγάσθηκε το σχολείο και το γραφείο της κοινότητας, το οποίο κατεδαφίσθηκε το 1932–33 για να κτισθεί στη θέση του το νέο σχολείο. Σε μικρή απόσταση νοτιοανατολικά του καθολικού βρίσκεται το παρεκκλήσιο του Αγίου Ονουφρίου, μονόκωρος δρομικός θολοσκέπαστος ναός, πιθανότατα των χρόνων του Δεσποτάτου της Ηπείρου με τοιχογραφίες του 17ου αι.

Μοναστήρι Αγίας Παρασκευής

Με τη μονή της Κορακονησίας σχετίζεται άμεσα το μοναστήρι της Αγίας Παρασκευής στο Μυρτάρι, την επιμήκη, πολυσιχιδή και κατάφυτη χερσόνησο της Ακαρνανίας που εισχωρεί βαθιά στον Αμβρακικό, στα βορειοδυτικά της Βόνιτσας. Το Μυρτάρι ανήκε στη μονή της Κορακονησίας σε μεγάλο ποσοστό ήδη πριν από την τουρκική κατάκτηση. Η κυριαρχία της μονής στη χερσόνησο διατηρήθηκε, συχνά με σκληρούς αγώνες των μοναχών, και κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας και της ενετοκρατίας. Είναι γνωστό ότι ο ηγούμενος της Κορακονησίας Ιωάννης Γκιολμάς που πολέμησε τους Τούρκους στο πλευρό των Ενετών το 1692, ανοικοδόμησε τον ναό και τον πύργο της μονής της Αγίας Παρασκευής, που είχαν καταστραφεί κατά

Ιερά μνημεία βυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων γύρω από τον Αμβρακικό

◀ Το μοναστήρι της Αγ. Παρασκευής, στο νότιο άκρο της ακαρνανικής χερσονήσου, απέναντι από τη Βόνιτσα. Από το οικοδομικό συγκρότημα σώζεται το καθολικό, κτίσμα, μάλλον, του 19ου αι., καθώς επίσης ερείπια ενός μεγάλου συγκροτήματος κατοικιών και βοηθητικών χώρων (φωτ.: Στ. Μαμαλούκος).

▼ Το καθολικό της μονής Ροδιάς, η ίδρυση της οποίας ανάγεται, πιθανότατα, στη βυζαντινή εποχή. Βρίσκεται ανάμεσα στα χωριά Βίγλα και Στρογγυλή, στην ανατολική παραλία της Λιμνοθάλασσας της Ροδιάς (φωτ.: Στ. Μαμαλούκος).

τις πολεμικές επιχειρήσεις, και εγκαταστάθηκε εκεί, προτιμώντας την ενετοκρατούμενη χερσόνησο από την εκτεθειμένη στην τουρκική επιβουλή νησίδα του Αμβρακικού.

Η μονή της Αγίας Παρασκευής διαλύθηκε το 1834 με το γνωστό διάταγμα της Αντιβασιλείας για τη διάλυση των μοναστηριών. Συγκινητικές αναφορές από μέλους του Δήμου Ανακτορίων προς τον Όθωνα να διατηρηθεί η μονή ως σχολείο δεν τελεσφόρησαν. Από το οικοδομικό συγκρότημα της μονής, που βρίσκεται στο νότιο άκρο της χερσονήσου, απέναντι από τη Βόνιτσα, σώζεται σήμερα το καθολικό, στο συνηθισμένο στην περιοχή τύπο του μονόκωρου δρομικού ξυλόστεγου ναού, κτίσμα μάλλον του 19ου αι., και τα εντυπωσιακά ερείπια ενός μεγάλου συγκροτήματος κτιρίων κατοικίας και βοηθητικών χώρων. Πυρήνα του συγκροτήματος αποτελεί ο πύργος του ηγουμένου Ιωνά, επίμκτες κτίσμα με ισόγειο και όροφο με κυκλικούς πυργίσκους σε δύο από τις γωνίες του. Η προσπέλαση του ορόφου γινόταν με εξωτερική κλίμακα που οδηγούσε σε κινητή γέφυρα.

Παναγία Μυρταρίου – Της Ροδιάς

Εκτός από τη μονή της Αγίας Παρασκευής, στο Μυρτάρι υπήρχε ένα ακόμη μοναστήρι, αφιερωμένο στην Παναγία. Αυτό βρισκόταν στην περιοχή Κεφάλι της Παναγίας, στο βόρειο άκρο της χερσονήσου. Στο μικρό αυτό μοναστήρι αναφέρεται ενδεχομένως σε επιστολή του ο μητροπολίτης Ναυπάκτου Ιωάννης Απόκαυκος στο πρώτο μισό του 13ου αι. Σε ενετικό χάρτη του Braccio del Mirtari, του 17ου–18ου αι., αναφέρεται ως «Chiessa B(eata) V(ergine)». Στις αρχές του 20ού αι. το μικρό οικοδομικό συγκρότημα της μονής ήταν ήδη εγκαταλελειμμένο και ερειπωμένο.

Το καθολικό είναι ένας μικρός, αλλά πολύ σημαντικός μονόκωρος δρομικός ξυλόστεγος ναός, κτίσμα του 10ου – 11ου αι., με μεταγενέστερες επεμβάσεις του 17ου και του 18ου αι. Πρόσφατα ο ερειπωμένος ναός αποκαταστάθηκε για να επαναλειτουργήσει ως χώρος θείας λατρείας, αλλά και ως αξιοθέατο μνημείο της περιοχής. Τα φτωχικά ισόγεια μοναστηριακά κτίσματα αναπτύσσονται σε σχήμα Γ στα νότια του καθολικού. Στην αυλή του μοναστη-

ριού υπάρχει ένα μικρό στρατιωτικό φυλάκιο του 19ου αι.

Ένα ακόμη σημαντικό μοναστήρι του Αμβρακικού ήταν η μονή της Θεοτόκου «Ρόδον το Αμάραντον» ή της «Ροδιάς». Βρίσκεται ανάμεσα στα χωριά Βίγλα και Στρογγυλή, στην ανατολική παραλία της ομώνυμης λιμνοθάλασσας. Ελάχιστα στοιχεία είναι γνωστά για την ιστορία της μονής. Η ίδρυσή της πιθανώς ανάγεται στη βυζαντινή εποχή. Στην περιοχή της περιλαμβανόταν και ο βυζαντινός ναός του Αγίου Νικολάου «της Ροδιάς» στους Κιρκιζάτες. Η μονή διαλύθηκε στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι. Το οικοδομικό συγκρότημα της μονής περιλαμβάνει το καθολικό, το κωδωνοστάσιο, ένα μικρό κτίσμα κελιών και τον μανδρότοικο του οχυρού περιβόλου. Το καθολικό είναι κτίσμα του 1860. Ανήκει στον τύπο του μονόκωρου, δρομικού, θολοσκέπαστου με συνεπτυγμένο τρούλο ναού με μεταγενέστερο θολωτό νάρθηκα. Κοσμείται με τοιχογραφίες του 1884, έργα των Σαμαριναίων ζωγράφων Αθανασίου, Βασιλείου και Γεωργίου.

Στην ελαιόφυτη χερσόνησο Σκαφιδάκι της Πρέβεζας, σε θέσεις «τερπνότητες», όπως έγραφε το 1882 ο μητροπολίτης Αρτης Σεραφείμ, βρίσκονται οι μο-

νές των Αγίων Αποστόλων και της Αγίας Τριάδος, ιδρύματα και οι δύο του 18ου αι. και διαλελυμένες από το 1868. Από το μοναστηριακό συγκρότημα της μονής της Αγίας Τριάδος διατηρείται το καθολικό, μονόκωρος δρομικός ξυλόστεγος ναός του 1744, επισκευασμένος ριζικά το 1879 και αναστηλωμένος πρόσφατα, και ο μανδρότοικος με την τοξωτή του πύλη που κτίσθηκαν περί το 1880. Από τη μονή των Αγίων Αποστόλων σώζεται μόνο το καθολικό, κτίσμα του 1794, επισκευασμένο το 1989. Πρόκειται επίσης για μονόκωρο δρομικό ξυλόστεγο ναό με ενδιαφέρον τέμπλο του δεύτερου, πιθανότατα, τετάρτου του 19ου αι.

Πέρα από τα μοναστήρια που βρίσκονται μέσα και γύρω από τον Αμβρακικό, υπάρχουν και πολλά ακόμη που συνδέονται κατά ποικίλους τρόπους με τον κόλπο, τον τόπο και τους ανθρώπους του. Ανάμεσά τους, τα μοναστήρια της πόλης της Αρτας, των Αγίων Αποστόλων στο Λιθάρι και της Παναγίας στην Κοζύλη, το μοναστήρι του Προφήτου Ηλίου στα Ηλιοβούνια – συνέχεια του οποίου στις μέρες μας η μονή του Προφήτου Ηλίου στα Φλάμπουρα – και ακόμη τα πιο μακρινά, όπως η μονή Καστρίου στο Ριζοβούνι (Ποδογόρα) της Λάκκας – Σούλι και η

◀ Το καθολικό της Παναγίας Μυριαρίων, ενός ακόμη μοναστηριού του Αμβρακικού, αφιερωμένον στη Θεοτόκο. Στην ύπαρξη και λειτουργία της μονής αναφέρεται σε επιστολή του ο μητροπολίτης Ναυπάκτου Ιωάννης Απόκαυκος στο πρώτο μισό του 13ου αι. (φωτ.: Στ. Μαμαλούκος).

περίφημη μονή του Ζαλόγγου, αλλά και τα μοναστήρια της περιοχής της Βόνιτσας και της Αμφιλοχίας.

Εκκλησίες

Στην περιοχή του Αμβρακικού, υπάρχουν και πολυάριθμες ιστορικές εκκλησίες. Πρόκειται για παλιούς ενοριακούς ναούς και εξωκκλήσια των γύρω από τον κόλπο χωριών. Μια από τις σπουδαιότερες εκκλησίες που σχετίζονται άμεσα με τον Αμβρακικό είναι ο ναός της Αγίας Αικατερίνης στον λόφο της Στρογγυλής, παλιός ενοριακός και κοιμητηριακός ναός του μικρού χωριού. Είναι μονόκωρος δρομικός ξυλόστεγος με χαγιάτι στη νότια και τη δυτική πλευρά του. Οπως αποδείχθηκε κατά τις πρόσφατες αναστηλωτικές εργασίες, πρόκειται για κτίσμα της βυζαντινής εποχής που έχει δεχθεί εκτεταμένες επεμβάσεις το 1872 και το 1899. Το τέμπλο του ναού είναι έργο του 1913. Το κωδωνοστάσιο – πυλώνας είναι κτίσμα του 1867.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο επίσης πρόσφατα αναστηλωμένος ναός του Αγίου Βαρνάβα, στο παραποτάμιο δάσος του Λούρου. Πρόκειται για μικρό σταυροειδή εγγεγραμμένο ναό του 1833, κτισμένο στη θέση βυζαντινού ναού του 1148 –1149. Από τον ναό αυτό διατηρείται κτητορική επιγραφή που διασώζει το όνομα του κτήτορα Μαγίστρου Κωνσταντίνου του Μανιάκη.

Αξίζει, τέλος, να αναφερθεί και το ασκηταριό του Αγίου Βλασίου, ερειπωμένος σπηλαιώδης ναΐσκος με λειψάνα τοιχογραφιών, στην πλαγιά του Μαυροβουνίου.

Οι εκκλησίες και τα μοναστήρια της περιοχής αποτελούν όχι μόνο μνημεία της αρχιτεκτονικής και της τέχνης του παρελθόντος, αλλά και του ίδιου του τρόπου ζωής των πατέρων μας. Η διατήρησή τους, με την προσήκουσα ευλάβεια, αλλά και με προσοχή βασισμένη στην επιστημονική δεοντολογία, επιβάλλεται σήμερα, προκειμένου να δοθεί και στις επόμενες γενιές η δυνατότητα να αποκτήσουν πνευματική και πολιτιστική αυτογνωσία. ❀

▶ Η μονή της Αγ. Τριάδας στη χερσόνησο Σκαφιδάκι της Πρέβεζας. Από το συγκρότημα διατηρείται το καθολικό, μονόκωρος δρομικός ξυλόστεγος ναός του 1744, επισκευασμένος το 1879 και ο μανδρότοιχος με την τοξωτή πύλη, τα οποία κτίθηκαν περί το 1880 (φωτ.: Στ. Μαμαλούκος).

◀ Η εκκλησία του Αγ. Βαρνάβα, μέσα στο παραποτάμιο δάσος του Λούρου. Μικρός σταυροειδής εγγεγραμμένος ναός του 1833, κτισμένος στη θέση παλαιότερου βυζαντινού. Διατηρείται κτητορική επιγραφή με το όνομα του κτήτορα μαγίστρου Κωνσταντίνου του Μανιάκη (φωτ.: Γ. Ρονοόπουλος).

Κάστρα και οχυρώσεις

▲ *Κάστρο της Βόνιτσας. Η ποικιλία των πύργων και περιβόλων του υποδηλώνει τις διάφορες οικοδομικές φάσεις που καλύπτουν την εξέλιξη των οχυρώσεων, από τη βυζαντινή εποχή έως την ύστερη τουρκοκρατία (φωτ.: Γ. Ρουσόπουλος).*

Του **ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΜΥΡΗ**

Δρος Αρχιτέκτονος ΥΠΠΟ - 3ης ΕΒΑ

ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ οχυρωματικά έργα που είναι άμεσα ορατά στον επισκέπτη του Αμβρακικού Κόλπου είναι το κάστρο της Βόνιτσας. Η περιοχή αρχίζει να αναπτύσσεται από τα βυζαντινά χρόνια ως σημαντικό οχυρωμένο πόλισμα, βασικό κέντρο εμπορίου μεταξύ Ακαρνανίας και Ηπείρου. Μετά την 4η Σταυροφορία (1204) εντάχθηκε στο «Δεσποτάτο της Ηπείρου» και στη συνέχεια, αφού περιήλθε διαδοχικά στην εξουσία των Ανδρηγαυών της Νεαπόλεως, στους Ορσίνι, στους Τόκκο και στους Ιωαννίτες της Ρόδου, κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς το 1479. Οι Βενετοί, ιδιαίτερα δραστήριοι στα δυτικά παράλια της Ελλάδας, αναγνωρίζοντας την ασφάλεια του εσωτερικού αυτού λιμανιού κατέλαβαν την περιοχή στα 1684, ενισχύοντας την εμπορική τους δραστηριότητα. Μετά την κατάλυση της Βενετικής Δημοκρατίας και την προσωρινή εγκατάσταση των Γάλλων, στα 1798, η περιοχή θα περάσει στα χέρια του Αλή πασά των Ιωαννίνων και θα παραμείνει υπό τουρκική κατάκτηση μέχρι την οριστική της ενσω-

μάτωση στο ελληνικό κράτος το 1829.

Το κάστρο της Βόνιτσας αναπτύσσεται ομαλά στην κορυφή λόφου στις παρυφές της πόλης και οριοθετεί έναν εσωτερικό χώρο 80 περίπου στρεμμάτων. Στη σημερινή του μορφή, το φρουριακό συγκρότημα διαμορφώνεται με την παρατακτική κατασκευή τεσσάρων κυρίως οχυρωμένων ζωνών. Η ΝΑ χαμηλότερη ζώνη περιλαμβάνει τη σημερινή περιοχή της πόλης. Η δεύτερη οριοθετεί μικρή περιοχή πριν από την είσοδο στο κυρίως οχυρό. Η τρίτη αποτελεί τον ομαλότερο και μεγαλύτερο εσωτερικό χώρο όπου βρίσκονται και τα περισσότερα σωζόμενα εσωτερικά κτίρια. Η τέταρτη αποτελεί το ψηλότερο οχυρωμένο τμήμα του οχυρού υπό τη μορφή ανεξάρτητης εσωτερικής ακρόπολης.

Η ποικιλία περιβόλων και πύργων υποδηλώνει διάφορες οικοδομικές φάσεις, διαφορετικών εποχών και επιρροών, που καλύπτουν ολόκληρη την ιστορία των οχυρώσεων από τη βυζαντινή εποχή ως την ύστερη τουρκοκρατία.

Πρέβεζα

Θα πρέπει βέβαια να επισημάνουμε ότι η οποιαδήποτε δραστηριότητα στον Αμβρακικό Κόλπο συνδυάστηκε απόλυτα με την τύχη της σημαντικό-

τερης πόλης που αναπτύχθηκε στην είσοδό του, δηλαδή της Πρέβεζας.

Η Πρέβεζα, για ολόκληρη την περίοδο από τον 15ο αι. έως τον ύστερο 18ο αι., αποτέλεσε σημείο τριβής μεταξύ των Βενετών που κυριαρχούσαν στο Ιόνιο και τους εκάστοτε διοικητές της ηπειρωτικής ενδοχώρας. Η θέση της πόλης στην είσοδο του Αμβρακικού, κοντά στις παραγωγικές εκτάσεις της περιοχής, το σχετικά ασφαλές λιμάνι της και η άμεση σχέση της με τα γειτονικά Επτάνησα, ήταν από τους βασικούς παράγοντες που κατέστησαν την Πρέβεζα πεδίο πολιτικών και στρατιωτικών δραστηριοτήτων και συγκρούσεων.

Όπως και στη Βόνιτσα έτσι και στην Πρέβεζα οι Βενετοί ανέπτυξαν ένα άρτιο σύστημα οχυρώσεων που σήμερα δεν είναι πλέον άμεσα ορατό. Με τη συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699), μεγάλο μέρος των παλαιότερων οχυρώσεων της πόλης κατεδαφίστηκε. Μια χαρακτηριστική εικόνα μάς παραδίδει ο Γάλλος περιηγητής Φουσερό, που πέρασε από τη Λευκάδα στην Πρέβεζα το 1780: «Ένα θλιβερό σπιτόπουλο, ένα ξωκκλήσι κάλασμα, δύο ερειπωμένα σπίτια χωρίς στέγη, τρία κανόνια χωρίς κιλίβαντες, όλα αυτά τριγυρισμένα μ' ένα παλιοφράχτη, αποτελούσαν την άμυνα των βενετικών συνόρων με την Αλβανία».

◀ Το κάστρο των Παντοκράτορα στο ΝΑ άκρο της χερσονήσου που σχηματίζει η ηπειρώτικη ακτή. Χρησιμοποιήθηκε και σαν φυλακές πολιτικών κρατουμένων (φωτ.: Γ. Σμύρης).

► Το στενό της Πρέβεζας και το κάστρο του Ακτίου, έξοχο δείγμα μικρού αποσπασμένου οχυρού, κτισμένο τη δεκαετία 1810-20 στην Ακαρνανική ακτή (φωτ.: Γ. Σμύρης).

Μετά την κατάληψη της πόλης από τον πασά των Ιωαννίνων η εικόνα αλλάζει σημαντικά. Η πόλη και η γύρω περιοχή γεμίζουν από πληθώρα οχυρωματικών έργων που διατηρούνται μέχρι σήμερα, αφού εξυπρέτησαν άριστα τόσο τις οθωμανικές όσο και τις ελληνικές επιδιώξεις στην περιοχή. Κατά την περίοδο της ανάπτυξης του πασαλικίου των Ιωαννίνων μεταξύ των ετών 1788-1822, η περιοχή του Αμβρακικού αποτέλεσε την κλειστή εσωτερική θάλασσα όπου με ασφάλεια αναπτύχθηκαν νέα λιμάνια όπως εκείνο της Σαλαώρας που φιλοξενούσε και το ναυπηγείο του πασαλικίου, και εκτελέστηκαν σημαντικά έργα στην προσπάθεια σύνδεσης του Αμβρακικού Κόλπου με την ηπειρώτικη ενδοχώρα μέσω ποτάμιων διαδρομών.

Στη θέση «Μπούκα», όπου παλαιότερα βρισκόταν ένα από τα βενετικά οχυρά, ο πασάς έκτισε το σεράι του, απ' όπου και η σημερινή ονομασία της περιοχής ως «Παλιοσάραγα». Βελτίωσε επίσης το βενετικό οχυρό του Αγ. Ανδρέα, έκτισε νέα κάστρα στις θέσεις Αγ. Γεώργιος και Παντοκράτωρ, έκλεισε περιμετρικά την πόλη με τάφρο και χωμάτινα περιφερειακά οχυ-

ρώματα, τείχισε την ακτογραμμή της πόλης εσωτερικά του κόλπου και τοποθέτησε στα κρίσιμα σημεία ισχυρούς προμαχώνες και τέλος ανήγειρε ισχυρό οχύρωμα στην απέναντι της Πρέβεζας ακαρνανική ακτή, το κάστρο του Ακτίου. Θα πρέπει να συμπληρώσουμε ότι η οχύρωση της Πρέβεζας ολοκληρωνόταν με επιθαλάσσιο τείχος που περιέτρεχε ολόκληρη την ακτογραμμή της πόλης προς το εσωτερικό του Αμβρακικού Κόλπου. Από το οχύρωμα αυτό διατηρείται μόνον ένας ογκώδης πολυγωνικός επιθαλάσσιος προμαχώνας στη βόρεια πλευρά της πόλης, γνωστός ως προμαχώνας της «Βρυσούλας».

Κάστρα

Προς τη βόρεια πλευρά της πόλης βρίσκεται το κάστρο του Αγ. Ανδρέα, οχυρό, πιθανόν εποχής ενετοκρατίας,

που επισκευάστηκε αργότερα από τον Αλή Πασά. Το κάστρο είναι ένα επίμηκες τετράπλευρο οχυρό με τέσσερις γωνιακούς προμαχώνες και έναν μικρότερο στο μέσο της δυτικής πλευράς. Είναι τοποθετημένο σχεδόν παράλληλα με τη θάλασσα σε μια σχετι-

Οχυρωματικά έργα από την εποχή της Ενετοκρατίας έως τις αρχές του 20ού αι., όταν ο Αμβρακικός ήταν ακόμα μεθόριος

κά μικρή απόσταση από αυτήν. Παρά τις διδοτικές επεμβάσεις, το περιβάλλον τείχος του οχυρού διατηρεί σχεδόν αναλλοίωτη την αρχική του θέση και μορφή. Είναι άμεσα ορατά τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του, που είναι η κεκλιμένη του κατασκευή, η άρτια γεωμετρία των γωνιακών προμαχώνων, το βελτιωμένο σύστημα πλαγιοβολών και τα περιφερειακά βελτιωτικά έργα, όπως τα προτειχίσματα και οι προσβάσεις.

Το κάστρο του Αγ. Γεωργίου αποτελεί ένα κλασικό δείγμα των οχυρώσεων του Αλή πασά. Χτισμένο στη νότια

έξοδο της τάφρου της πόλης προς τη θάλασσα, διατηρεί σχεδόν ακέραιο τον οχυρό περίβολό του με το κεκλιμένο εξωτερικό τείχος. Το σχήμα που επελέγη είναι εκείνο της περικλειστής εσωτερικής αυλής και του περιμετρικού τείχους εφοδιασμένου με προμαχώνες σε κάθε αλλαγή πορείας της χαραξής του. Δύο ογκώδεις προμαχώνες ενισχύουν τη βόρεια πλευρά, όπου και η πύλη του οχυρού, ενώ το υπόλοιπο οχυρό με μία ακανόνιστη τριγωνική διάθεση αναπτύσσεται νότια, για να καταλήξει σε άλλον ογκώδη ακανόνιστο προμαχώνα προς την πλευρά της εισόδου στον κόλπο.

Στο Ν-ΝΔ άκρο της ακτογραμμής της χερσονήσου που σχηματίζει η ηπειρώτικη ακτή, στο σημείο όπου το στόμιο του Αμβρακικού Κόλπου έχει το μικρότερο πλάτος, σώζεται σε αρκετά καλή κατάσταση το κάστρο του Παντοκράτορα. Το στένωμα του κόλπου και ο συνακόλουθος απόλυτος έλεγχος της ναυσιπλοΐας αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα ίδρυσής του.

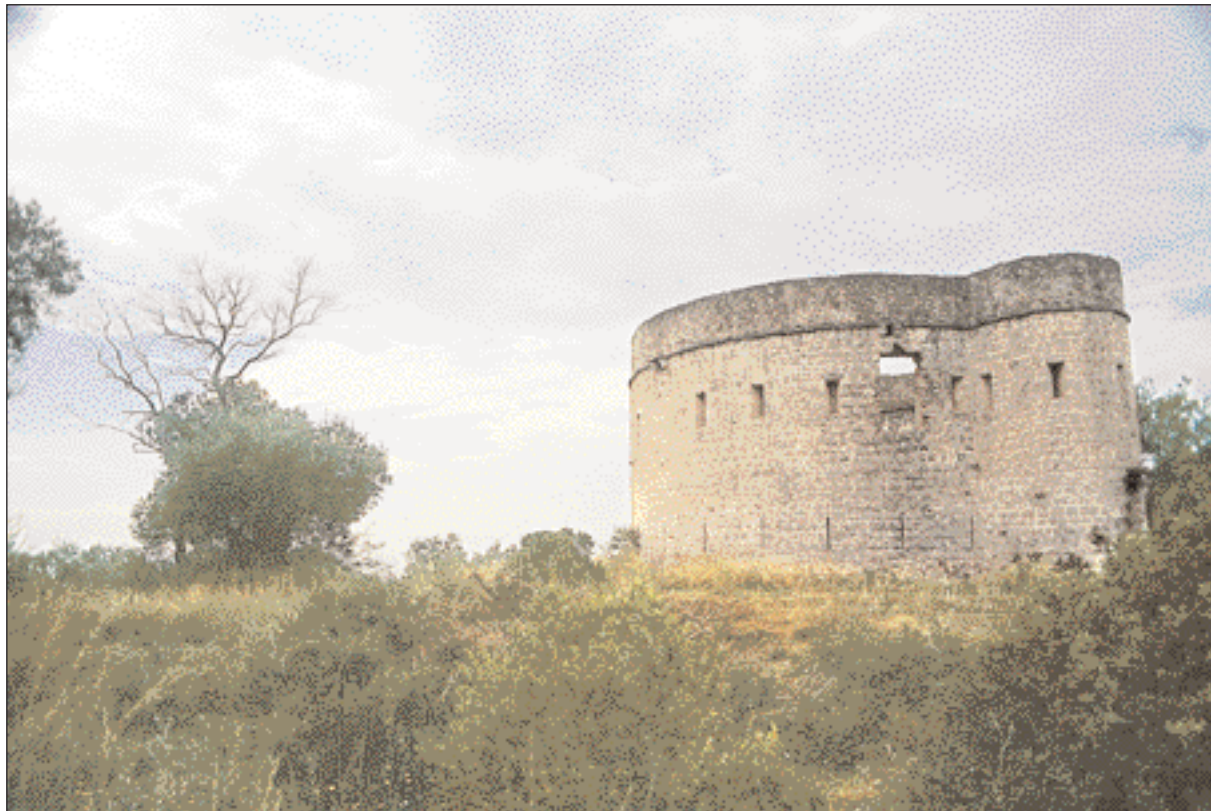
Το κυρίως τμήμα του οχυρού διαμορφώνεται σε σχεδόν κανονικό πεντάγωνο με υψηλά περιμετρικά τείχη. Το κυρίως οχυρό περιβάλλεται με

αντερείσματα, επιθαλάσσιο προμαχώνα, ξηρά τάφρο μεταξύ συστήματος επιθαλάσσιου προμαχώνα και κυρίως οχυρού στα νότια και ένυδρη τάφρο στα βόρεια. Η κύρια πύλη βρίσκεται στη βόρεια πλευρά και την προσεγγίζει κανείς αφού προσπεράσει την ένυδρη τάφρο. Το κυρίως εσωτερικό πεντάγωνο φαίνεται ότι αποτελεί και τον αρχικό πυρήνα του οχυρού, ενώ ο περίτεχνος επιθαλάσσιος προμαχώνας αποτελεί μεταγενέστερη κατασκευαστική φάση.

Το κάστρο του Ακτίου κατασκευάστηκε τη δεκαετία 1810-20 και αποτελεί έξοχο δείγμα μικρού αποσπασμένου οχυρού. Μια τριγωνική εσωτερική αυλή προστατεύεται περιμετρικά από ψηλό περιμετρικό τείχος ενισχυμένο από τρεις ογκώδεις προμαχώνες στις κορυφές του τριγώνου. Το δραστικό του μέτωπο στρέφεται προς το στενό της Πρέβεζας, ενώ οι άλλες του πλευρές συγκλίνουν ανατολικά προς την ενδοχώρα της Ακαρνανίας. Θολοσκέπαστοι χώροι διαμορφώνουν το εσωτερικό των τειχών, ενώ μία κύρια και μία δευτερεύουσα πύλη φέρουν σε επαφή το κάστρο με τον περιβάλλοντα χώρο. Μία δωδεκάδα θέσεων βαρέων πυροβόλων, διαμορφώνουν την αμυντική ικανότητα του οχυρού.

Μεθόριος

Με τη δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους ο Αμβρακικός αποτέλεσε το θαλάσσιο σύνορο μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Μετά το Βερολίνιο Συνέ-

▲ Η «κούλια» της Κορωνησίας, οχυρό που κτίστηκε το 1860. Είναι διακριτές οι περιφερειακές τριγωνικές ενδοχώρες για την ενίσχυση της ασφάλειας και ανινομίας του κάστρου (φωτ.: Γ. Ρουσόπουλος).

δριο καθορίστηκε ως μεθόριος γραμμή η κοίτη του ποταμού Αράχθου και έτσι στην Ελλάδα ανήκαν οι περιοχές που διαμορφώνονται ανατολικά του ποταμού, στη βόρεια, ανατολική και νότια ακτή του κόλπου. Στην Τουρκία ανήκαν τα δυτικά του Αράχθου τμήματα και συνεπώς η χερσόνησος της Πρέβεζας.

Στις ακτές του Αμβρακικού αρχίζουν να εμφανίζονται οχυρά και συνοριακά φυλάκια της νέας οχυρωματικής αντίληψης και της νέας τεχνολογίας. Τα παλαιά οχυρά βελτιώνονται και δημιουργούνται νέα που φαίνεται ότι απορρέουν από κεντρικό σχεδιασμό.

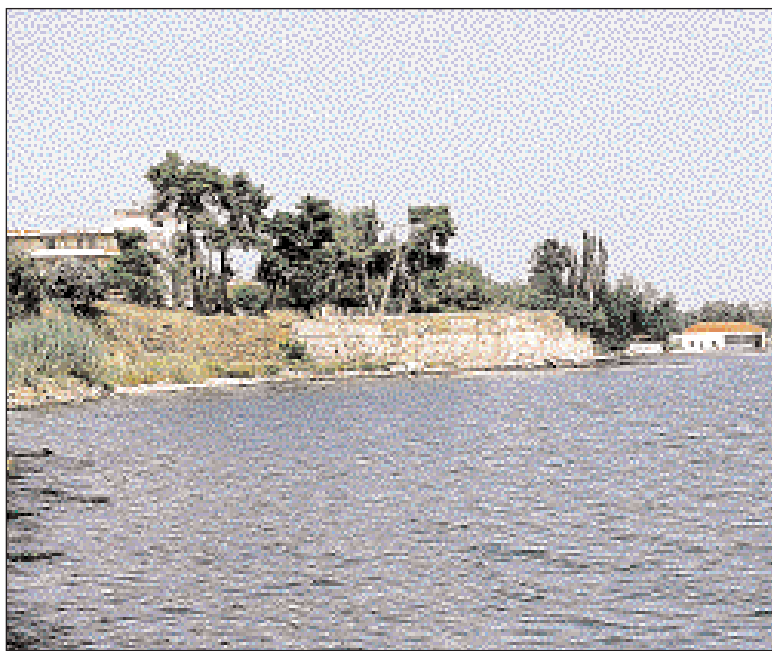
Οι Τούρκοι ανήγειραν, αρχικά, το φρουριακό συγκρότημα της Κορωνησίας, γνωστό σήμερα ως «κούλια». Το συγκρότημα οικοδομήθηκε στα 1860 και αποτελεί στην πραγματικότητα έναν και μοναδικό πύργο. Η κυκλική του κάτοψη διαμορφώνει ένα διώροφο κτίσμα, που ενισχύεται ανατολικά και δυτικά από δύο κυκλωτερή διαμερίσματα σε επαφή με το κυρίως σώμα του οχυρού. Η είσοδος στο οχυρό γίνεται απευθείας στον όροφο, ενώ το ισόγειο περιλαμβάνει κεντρική κυκλική πυριτιδαποθήκη - πεσό, υπόγεια δεξαμενή και μικρά διαμερίσματα στο ισόγειο των δύο κυκλωτερών εξάρσεων. Ο όροφος με ενιαία κάτοψη στηριζόταν σε ξύλινα δάπεδα και έφερε ξύλινες επίσης κλίμακες για την άνοδο στην άνω στάθμη του. Η ενίσχυση της οροθετικής τουρκικής γραμμής επιτεύχθηκε, επιπλέον, με τη διάταξη νέων οχυρών. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποτελούν το πυροβολείο «Χαμνιδιέ» στην ανοικτή ακτογραμμή του Ιονίου, η κατασκευή του επιθαλάσσιου προμαχώνα στο κάστρο του Παντοκράτορα και η ενίσχυση του με βαρέα πυροβόλα θεριστικής κυρίως τοποθέτησης, η τοποθέτηση βαρέων πυροβόλων στο προαναφερόμενο κάστρο του Αγ. Γεωργίου και η επίκωψη

του εκτεθειμένου προς τη θάλασσα προμαχώνα του. Τα παραπάνω οχυρώματα συνέβαλαν στον από βορρά αποκλεισμό του εισπλου στον Αμβρακικό. Προς απόκρουση του διάπλου από δυτικά, διαμορφώθηκε το οχυρό μέτωπο με την κατασκευή του πυροβολείου στη θέση «Παλιοσάραγα», με την ενίσχυση του θαλασσίου μετώπου του κάστρου του Αγ. Ανδρέα και την τοποθέτηση βαρέων επίσης πυροβόλων στον προαναφερόμενο προμαχώνα «Βρυσούλα». Προς τελειωτική καταστροφή οποιουδήποτε πλοίου εισερχόταν στον κόλπο, κατασκευάστηκε το ισχυρό πυροβολείο στη μικρή χερσόνησο «Σκαφιδάκι», ανατολικά της πόλης.

Η ελληνική οροθετική γραμμή ενισχύθηκε κυρίως με την εγκατάσταση πυροβολικού στο κάστρο του Ακτίου, μεθοριακού φυλακίου στο ακρωτήριο Ακρα, και πυροβολείου στη χερσόνησο «Κεφάλι Παναγιάς», απέναντι από το προαναφερόμενο τουρκικό οχυρό «Σκαφιδάκι». Επειδή όμως η ελληνική άμυνα βρισκόταν σε μειονεκτική θέση και προκειμένου να αποκτηθεί υπεροπλία στην περιοχή, ναυπηγήθηκαν άρτια για την εποχή πλοία, τα οποία θα μπορούσαν εν ανάγκη να διογκηθούν από το Ιόνιο στον Αμβρακικό, παρακάμπτοντας το στόμιο εισόδου. 🐉

Βιβλιογραφία:

- Ι. Θ. Σφηγόπουλος, «Μεσαιωνικά κάστρα και πύργοι στη Ρούμελη», Αθήνα 1981.
Α. Παλιούρας, «Τα κάστρα Πρέβεζας – Βόνιτσας – Λευκάδας στην εποχή της Βενετοκρατίας», Πρακτικά Α' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου «Η ιστορία της Πρέβεζας», 1989, 1993».
Γ. Βελένης, «Οι οχυρώσεις της Πρέβεζας και της ενρύτερης περιοχής», Πρεβεζάνικα Χρονικά, 1999.
Γ. Σμύρης, «Το δίκτυο των οχυρώσεων στο πασαλίκι των Ιωαννίνων, (1788 – 1822)», Διδακτ. Διατριβή,

▲ Ο προμαχώνας «Βρυσούλα». Αποτελεί μέρος των οχυρώσεων της Πρέβεζας στο εσωτερικό του Αμβρακικού κόλπου (φωτ.: Γ. Σμύρης).

Βίος και πολιτισμός

▲ Ο πέτρινος φάρος, σημείο αναφοράς ολόκληρον του Αμβρακικού, δεσπόζει στο λιμάνι της Κόπρυνας. Κτίστηκε το 1907, οπότε και πρωτολειτούργησε.

Τον ΔΗΜΗΤΡΗ ΕΛ. ΡΑΠΗ

Δρ Λαογραφίας – Φιλολόγου

Ο ΑΜΒΡΑΚΙΚΟΣ συνιστά μια ευαίσθητη οικολογικά περιοχή με αξιόλογη πολιτιστική κληρονομιά. Μικρά χωριά και οικισμοί, συσπειρωμένα γύρω από μεγαλύτερα οικιστικά σύνολα, κεφαλοχώρια, ημιαστικά και αστικά κέντρα είναι διάσπαρτα στην πεδινή έκταση, προσανατολισμένα, άλλα προς την παραλία του Αμβρακικού, της Πρέβεζας, της Κόπρυνας και της Σαλαώρας στα βόρεια του κόλπου και της Αμφιλοχίας και Βόνιτσας στα νότια, και άλλα, κτισμένα πάνω στα παλαιά μονοπάτια επικοινωνίας.

Εκτός από την Πρέβεζα, που η θέση της την ευνόησε να αναπτυχθεί σε σημαντικό λιμάνι, η δεύτερη «σκάλα» της Κόπρυνας, στο βορεινό μέρος του κόλπου, λειτουργούσε για καιρό ως επίγειο της Αρτας και εξυπηρετούσε τις εισαγωγές - εξαγωγές των προϊόντων και τις μετακινήσεις των ανθρώπων από και προς την ενδοχώρα της ηπειρωτικής κοινωνίας. Ακόμα και όταν οι χερσαίες συγκοινωνίες άρχισαν να συναγωνίζονται και να ξεπερνούν τις θαλάσσιες, το λιμάνι τη Κόπρυνας διατήρησε τη δραστηριότητά του. Γράφει χαρακτηριστικά ο Ν. Τάχος στο βιβλίο του «Αναμνήσεις από την Κόπρινα

των παιδικών μου χρόνων»: «...τα κτίρια της παραλίας στη σειρά, διώροφα και με πεζόδρομο εμπρός. Ξενοδοχείο, καφενείο, το τελωνείο μου φαινονταν μεγάλο κτίριο, η αποθήκη τεράστια, ο παραλιακός δρόμος φαρδύς, ωραίος για να κάνεις περίπατο το απογευματάκι και συνεχίζοντας να φτάνεις στην άκρη του μώλου... Ο μώλος γέμιζε κόσμο, κάρα, ζωή. Το τραινάκι να πηγαينوέρχεται γεμάτο εμπορεύματα... Οι ακτοπλοϊκές εταιρείες τη χρονιά εκείνη (1933) είχαν μεγάλο συναγωνισμό και ήταν μέρες που έπαιναν εκεί δυο πλοία, το “Πέτρος” και το “Πίλαρος”...Το πλοίο έδινε δουλειά και ζωή στο μικρό λιμανάκι...».

Ο Αλή Πασάς στα χρόνια της κυριαρχίας του, θέλοντας μια διέξοδο στη νότια Ηπειρο δημιούργησε το λιμάνι της Σαλαώρας που, μαζί με την Αρτα, επωμιζόταν το μεγαλύτερο μέρος των οικονομικών δραστηριοτήτων της ανατολικής περιοχής. Η τύχη του Αλή και ο βομβαρδισμός του λιμανιού από τα ελληνικά πλοία, μαζί

με τις γενικότερες μεταβολές στην περιοχή, επέφεραν σταδιακά και τον μαρασμό του.

Από τα βορειοδυτικά, η περιοχή της Λάμαρης με τον κάμπο του Ωρωπού και της Μεγάλης Λάκκας Σουλίου, ο κάμπος της Στεφάνης (Γκαντζάς), η Κάτω Λάκκα με τον μεγάλο κάμπο της Φιλιππίδας και της Αρτας στο βορεινό τμήμα της ενδοχώρας του Αμβρακικού με το καλό κλίμα και τα δυο ποτάμια, τον Λούρο και τον Αραχθο, ευνοούν την παραμονή του πληθυσμού σ ένα πλέγμα οικισμών και κοινο-

*Το χθες και
το σήμερα του λαϊκού
πολιτισμού
στον Αμβρακικό*

▲ *Εσπεριδοειδή στην πλούσια πεδιάδα της Αρτας «Αρτα πώχεις τ' αϊκάλι, (τη)ν ελιά και πορτοκάλι».*

τήτων διάσπαρτο στον ευρύτερο κάμφο. Σημεία αναφοράς τα δυο μεγαλύτερα αστικά κέντρα Πρέβεζας και Αρτας, με τις μικρές κωμοπόλεις του Λούρου, του Θεσπρωτικού, της Φιλιππάδας, της Αμφιλοχίας (Καρβασαράς) και της Βόνιτσας, όπου πολλά κοπάδια βρίσκουν καταφύγιο και πολλοί μεροκαματιάρηδες το «ψωμί» της φαιμελιάς τους, προσωρινή διέξοδος στις οικογενειακές ανάγκες.

Ο ενεργός πληθυσμός της περιοχής ασχολείται με πρωτογενείς οικονομικές δραστηριότητες, στον περιαστικό ελαιώνα, τις αλυκές, τα ιχθυοτροφεία και τη ναυπήγηση πλοίων η Πρέβεζα, στα εσπεριδοειδή η Αρτα. Ιδιαίτερα οι άνθρωποι της παραλιακής ζώνης είχαν την ευκαιρία να αναπτύξουν παραγωγικές αλιευτικές δραστηριότητες με τις κλασικές μεθόδους αλιεύσης, τις καλαμωτές, ένα συνδυασμό από καλάμια και δίχτυα, για να παγιδεύουν τα διερχόμενα κοπάδια των ψαριών. Η συγκομιδή των οστρακοειδών και γενικά τα προϊόντα της αλιείας είναι ένα σημαντικό μέρος της τοπικής οικονομίας.

Η πρωτογενής παραγωγή έγινε τρόπος ζωής και τα παραδοσιακά ετήσια παζάρια και οι αγορές, το «μπουκουόστι» της Φιλιππάδας, της Αρτας και της Πρέβεζας εξασφαλίζουν την κυκλοφορία και ανταλλαγή των προϊόντων και βγάζουν την περιοχή από την απομόνωση. Και από τη διαλεκτική αυτή σχέση προκύπτει αργά το «καινούργιο», η «αλλαγή», το αποτέλεσμα της μεταβολής...

Σημαντικές είναι και οι πληροφορίες που αντλούμε από τα κείμενα των ταξιδιωτών στην περιοχή και από τους συγγραφείς που αποτυπώνουν με εύγλωττο τρόπο στα έργα τους τη ζωή του τόπου, ιδιαίτερα για τα τελευταία χρόνια. Από όλα συνάγεται το συμπέρασμα μιας ανθηρής οικονομίας και

ενός σημαντικού εισαγωγικού - εξαγωγικού εμπορίου.

Την κατάσταση αυτή απηχεί και ο μύθος της δημιουργίας του Αμβρακικού. Πριν ακόμα ο Μ. Αλέξανδρος ανοίξει τον δίαυλο της Πρέβεζας και γεμίσει ο κάμπος με νερά –ήταν τότε που πάλεψαν τα δυο θεριά, στεριά και θάλασσα και νίκησαν τα νερά– η οικονομία του κάμπου ήταν ανθηρή. Από τη Σαλαώρα ως το Φιδόκαστρο και τα Φλάμπουρα ο κάμπος ήταν γεμάτος βιος: βουβάλια, ταύροι, πρόβατα, ελιές, ως απάνω από τους Ρωγούς. Τόσος γλυκός και παχύς ήταν ο τόπος που τα ζώα γεννούσαν δυο φορές τον χρόνο. Ο λαϊκός ποιητής τραγούδησε αυτή την αφθονία ως εξής: «...κι από το γάλα το πολύ αλέθουν πέντε μύλοι οι πέντε αλέθουν με κρασί και δέκα με το λάδι...»

Στη Βλαχέρνα της Αρτας έφερναν το γάλα με τα κιούγκια και στην Παντάνασσα της Φιλιππάδας τον πλούτο τον μετρούσαν με το τσουκάλι (εξ ου και Τσουκαλιό) και ήταν αλογάριστος (εξ ου Λουγαρού). Το μέγεθος του πλούτου αποτυπώνεται και στις λαϊκές παραδόσεις: «Αρτα πώχεις τ' αϊκάλι, (τη)ν ελιά και πορτοκάλι», «ιράτ μπουλικία» (πλούτος), «χατζιόμπαση» (πλούσια πεδιάδα)» έλεγαν για τον κάμφο της Αρτας. Η Αρτα ήταν η «αρτημή» του κόσμου και ο «χρυσός μπαξές, κλουβί με πέντε απδόνια». Οι Τούρκοι που κατοικούσαν σ' αυτή έλεγαν «Αρτα ιράτ, Γιάννινα ριχάτ» (Αρτα πλούτος, Γιάννινα καλή διαμονή).

Αστφυλιά και μετανάστευση

Μεταπολεμικά, και έως το τέλος του αιώνα, συνέβησαν σημαντικές αλλαγές. Οι δραστηριότητες στις οποίες επιδίδεται ο τοπικός πληθυσμός δημιούργησαν τις συνθήκες για σημαντικές δημογραφικές μεταβολές και ανακατατάξεις στην περιοχή. Η διάκριση ανάμεσα στον ορεινό και πεδινό χώρο είναι ευδιάκριτη, όχι μόνο στη θέα του τοπίου· ο κάμπος λειτούργησε στη συνείδηση των ορεινών ως γη της επαγγελίας και σ' αυτόν κατέφευγαν για το «ψωμί» της χρονιάς. Το δρομολόγιο ακολουθούσαν και οι νομάδες κτηνοτρόφοι με τα «ζωντανά» τους για το ξεχειμώνιασμα. Ο τόπος της προσωρινής διαμονής τους ή τα περάσματα έγιναν μεταπολεμικά και ο τόπος μόνιμης εγκατάστασης. Και όσοι εγκατέλειψαν την κτηνοτροφία –και είναι οι περισσότεροι– αγόρασαν κτήματα ή ασκούν κάποιο αστικό επάγγελμα.

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος σηματοδότησε μια νέα εποχή για την ενδοχώρα του Αμβρακικού. Η έξοδος του

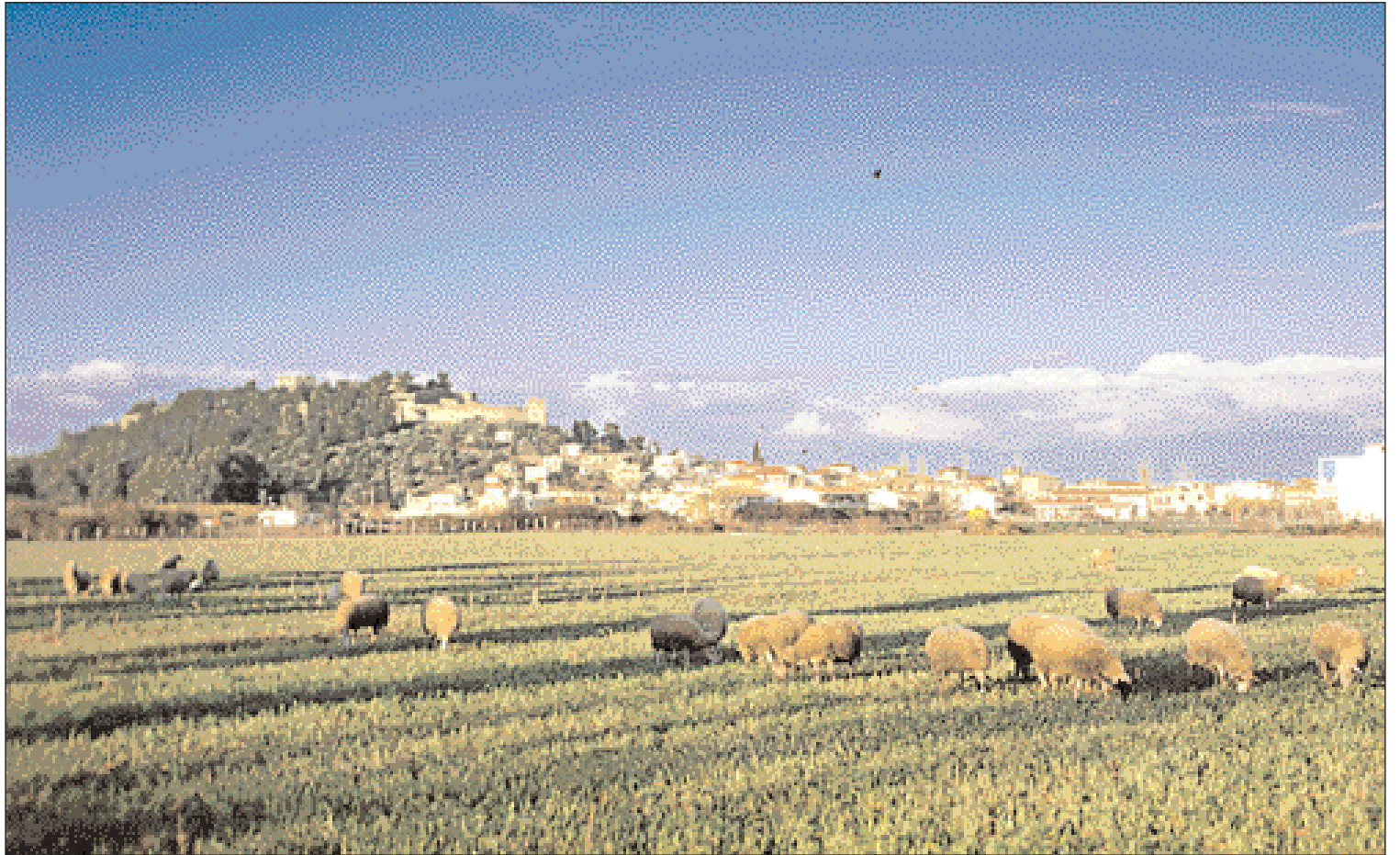

◀ *Καφενείο στο χωριό Πέτρα σ' ένα από τα αντιπροσωπευτικά πετρόχτιστα σπίτια που συναντώνται ακόμη στην περιοχή.*

◀ Το μεγάλο αλιευτικό καταφύγιο της Σαλαμώνας. Πολύ κοντά βρίσκεται και το δεύτερο, μετά την Κόπρανα, φυσικό λιμάνι της περιοχής το οποίο, στα χρόνια του Αλή Πασά, υπήρξε σημαντικό διαμετακομιστικό κέντρο.

► **Η Βόνυσα.** Μαζί με την Πρέβεζα και την Άρτα, καθώς και τις κομποπόλεις των Λούρων, Θεσπρωτικό, Φιλιπιάδας και Αμφιλοχία, συγκαταλέγεται στα σημαντικότερα οικιστικά σύνολα της περιοχής.

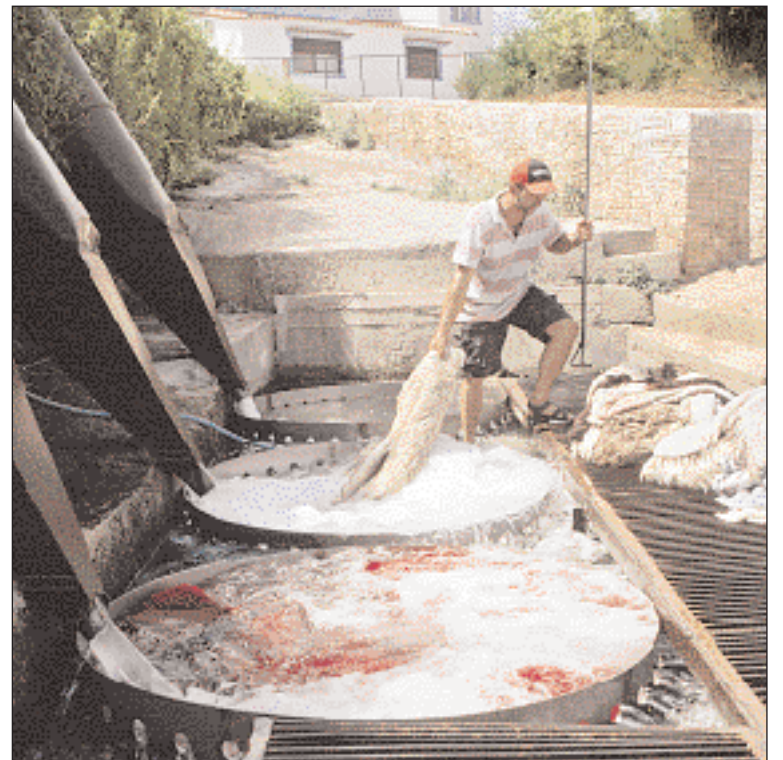
πληθυσμού από τις κοινότητες –κυρίως τις ορεινές– γίνεται πραγματικότητα, και οι πόλεις της Άρτας και της Πρέβεζας μαζί με τα κεφαλοχώρια συγκεντρώνουν σε σύντομο διάστημα τα όνειρα των ανθρώπων. Η μετανάστευση του πληθυσμού κορυφώθηκε στις πρώτες μεταπελευθερωτικές δεκαετίες με τις ορεινές κοινότητες, με το άλλοτε πυκνό και πολυάνθρωπο σύστημα οικισμών και την έντονη παρουσία της ενεργής για εργασία ηλικίας, να βρίσκονται σε φθίνουσα πορεία. Η γενικευμένη αυτή μετατόπιση του κέντρου βάρους στην πεδινή περιοχή, που ολοκληρώνεται τις τελευταίες δεκαετίες, σηματοδοτεί την ερήμωση πια του ορεινού τοπίου, του κατά γενικό κανόνα φτωχού και συνεπώς και απωθητικού. Η προ αιώνων ισορροπία διαταράσσεται.

Ο κάμπος απορροφά πληθυσμό, αντικαθιστώντας τον δικό του που κάνει για τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα. Τα τοπικά εμποροβιοτεχνικά και διοικητικά κέντρα ενισχύονται σημαντικά από τη μετακίνηση αυτή. Σιγά-σιγά, ακόμη και οι μικρότεροι αγροτικοί οικισμοί αποκτούν αστική μορφή, καθώς η παραδοσιακή απόστασή τους από το αστικό κέντρο ελαχιστοποιείται με ένα αποτελεσματικό χερσαίο δίκτυο. Μια δουλειά στην πόλη ή κοντά σ αυτή, αν οι συνθήκες το επιτρέπουν, είναι η βασική επιδίωξη.

Το νέο οδικό δίκτυο αντικατέστησε τους πρώτους αυτοκινητόδρομους και δημιούργησε άλλες προϋποθέσεις ανάπτυξης. Τα παλαιά μονοπάτια εγκαταλείφθηκαν και μαζί τους και οι περιοχές, ενώ δημιουργούνται νέοι οικισμοί κοντά ή δίπλα στους οδικούς άξονες. Οι εύκολες επικοινωνίες αλ-

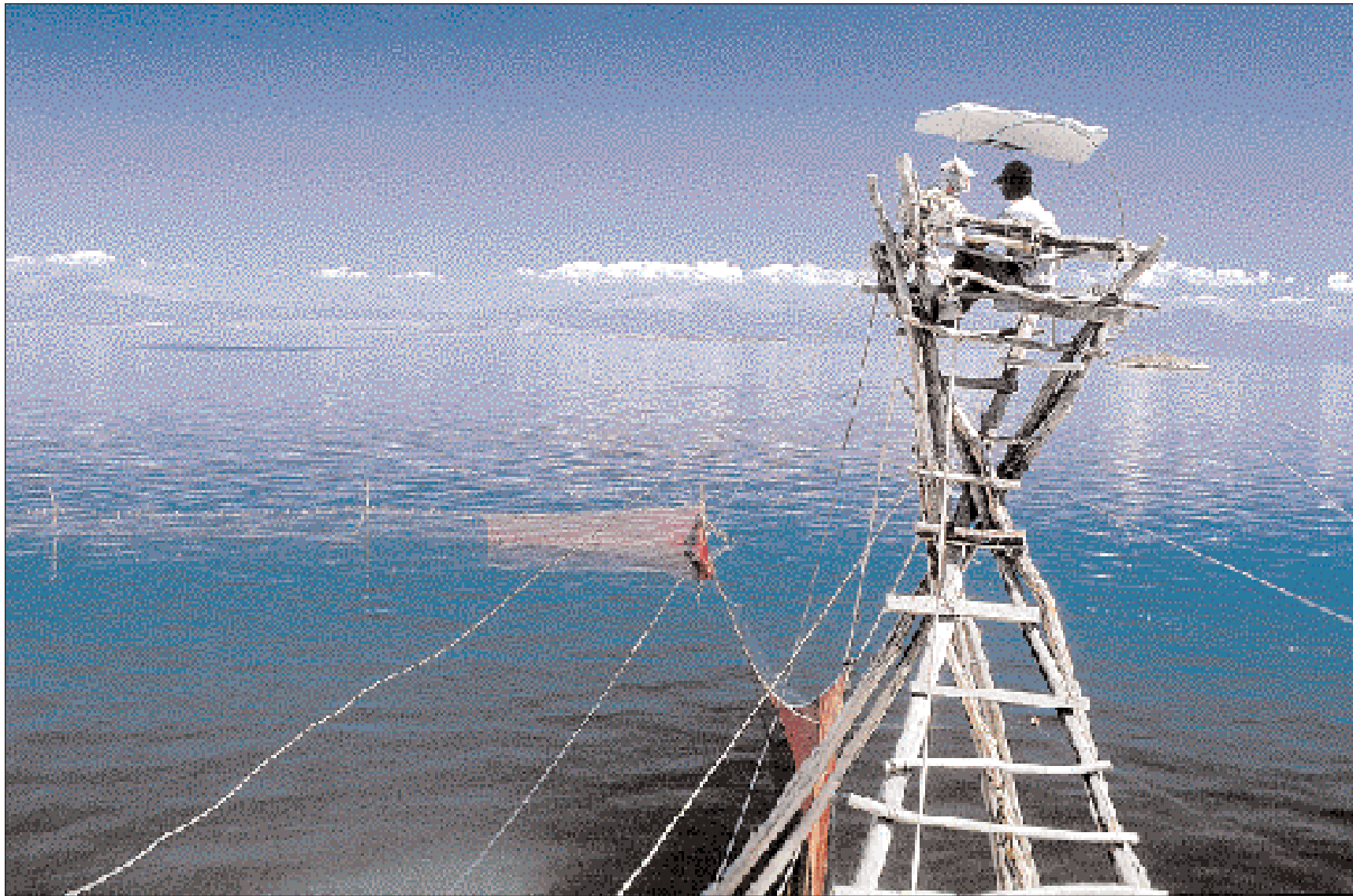
λοίωσαν και τη μορφή των οικισμών. Συγκεντρωμένοι άλλοτε ακτινωτά, τις περισσότερες φορές πέριξ της εκκλησίας ή της πλατείας, τώρα εξελίσσονται κατά μήκος του δρόμου ή είναι διάσπαρτοι, υπαγορευμένη η νέα θέση τους από την ύπαρξη ή μη του λιβαδιού, την ευκολία επικοινωνίας. Τα δυο φυσικά λιμάνια στα βόρεια του Αμβρακικού, της Κόπρανας και της Σαλαώρας, υποβαθμίστηκαν και η Πρέβεζα από διαμετακομιστικό εμπορικό κέντρο άλλαξε.

Παράλληλα, οι παραδοσιακοί κλάδοι της τοπικής οικονομικής δραστηριότητας ενισχύονται με την ανάπτυξη της χοιροτροφίας, την εκμχάνιση, την εφαρμογή νέων καλλιεργειών, την ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα. Σταδιακά σημειώνονται και ριζικότερες αλλαγές, καθώς, για παράδειγμα, ο παραδοσιακός ενετικός ελαιώνας της Πρέβεζας ξεριζώνεται και ο νέος τρόπος παραγωγής των θερμοκηπίων φέρνει την περιοχή στις πρώτες θέσεις διάθεσης των οπωροκηπευτικών προϊόντων από την άλλη η εντατική ιχθυοκαλλιέργεια δεν θυμίζει καθόλου το παρελθόν. Δυναμική επέμβαση του ανθρώπου σ' αυτή τη λιμνοθάλασσα, εκμηχανισμένη γεωργία, σύγχρονη κτηνοτροφία, σημαντική οικιστική δραστηριότητα με ζωντανές και εύρωστες κοινότητες, με αιτιολογημένα σημάδια αισιόδοξης προοπτικής επιβίωσης, νέες τάσεις και νοοτροπίες στην καθημερινή ζωή που στη διαδικασία αυτών των μεταβολών καταργούν την πολιτισμική αυτονομία της κάθε κοινότητας και συμβάλλουν στη δημιουργία μιας νέας αντιληψης (ανα)προσανατολισμού των ανθρώπων και μιας νέας «εικόνας» στον τόπο.

▲ Πλύσιμο στη νεροτριβή του χωριού Καμή στη Φιλιπιάδα. Μαζί με το νερόμυλο αποτελούν στοιχεία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, από τα ελάχιστα που έχουν διασωθεί στην ευρύτερη περιοχή.

Οι φωτογραφίες του κειμένου είναι του Γ. Ρουσόπουλου

▲ *Νιαλιάνι στη Λαοκάρα Πρέβεζης. Μοναδική στην Ελλάδα αλιευτική μέθοδος που έφεραν στην περιοχή Μικρασιάτες πρόσφυγες. Χρησιμοποιείται για την αλίευση της μπάφας (θηλυκός κέφαλος με αυγά) απ' όπου παράγεται το αργοτάραχο.*

Ψαρεύοντας στον Αμβρακικό

Του **ΓΙΑΝΝΗ ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ**

Ορνιθολόγος

ΤΑ ΔΕΛΤΑ των ποταμών, οι λιμνοθάλασσες, οι βάλτοι και η ημί-κλειστη θάλασσα στον Αμβρακικό χαρακτηρίζονται από την ιδιαίτερα μεγάλη βιολογική παραγωγή τους. Σαν συνέπεια, οι πληθυσμοί των υδρόβιων οργανισμών στα οικοσυστήματα αυτά είναι σημαντικά μεγαλύτεροι από αυτούς της ανοικτής θάλασσας. Η πλούσια σε πρωτεΐνες πηγή τροφής των αλιευμάτων προσέλκυσε από τους αρχαίους χρόνους τους ανθρώπους, όπως μαρτυρούν ιστορικά στοιχεία

και παραδόσεις. Μέχρι τα πρόσφατα χρόνια η αλιεία αποτελούσε τη βασική πηγή εισοδήματος για τους όμορους του κόλπου οικισμούς. Στο πλούσιο φυσικό περιβάλλον, οι δυνατότητες εξεύρεσης τροφής με ψάρεμα και κυνήγι ήταν πολλές. Το υγρό στοιχείο ήταν εκείνο που κυρίως καθόριζε την εξέλιξη της οικονομικής και κοινωνικής ζωής.

Είναι πράγματι αξιοθαύμαστο το πώς οι αλιευτικές πρακτικές και τα εργαλεία μέσα από τον χρόνο έχουν προσαρμοστεί στις πολλές και ιδιαίτερες συνθήκες που χαρακτηρίζουν το κάθε μικροπεριβάλλον στον κόλπο. Οι αλιευτικές τέχνες αναπτύσσονται βάσει της βαθιάς εμπειρικής γνώσης της

βιολογίας των οργανισμών που έχουν αλιευτικό ενδιαφέρον, και κάποιες από αυτές είναι μοναδικές.

Γύρω στον κόλπο οι ψαράδες χρησιμοποιούν 22 συνολικά αλιευτικά καταφύγια. Κάποια απ' αυτά είναι μέσα σε λιμάνια, όπως της Πρέβεζας, της Αμφιλοχίας και της Βόνιτσας. Πολλά όμως είναι απλώς ένας απάνεμος χώρος μιας ακτής ή στραγγιστικού αύλακα.

Τα σκάφη είναι δεμένα σε πασσάλους μπηγμένους στη λάσπη του βυθού. Οσα έχουν μήκος πάνω από πέντε μέτρα λέγονται πριάρια και έχουν δυνατότητες να απομακρυνθούν αρκετά από τη στεριά για να ριξουν δίχτυα, να μεταφέρουν αντικείμενα ή προσωπικό.

◀ *Πριάρι φορτωμένο καλαμωτά και με ανοιχτά τα πανιά του, επιστρέφει στο λιμάνι της Σαλαώρας. Μια ακόμη ψαριά τελειώσε...*

Οι μικρότερες, αλλά ίδιες κατασκευαστικά, γαΐτες, περιορίζονται συνήθως στα πιο ρηχά και κλειστά νερά. Το μικρό μονόξυλο μπορεί να πλεύσει με ένα άτομο στα πολύ ρηχά νερά και να ελιχθεί στη βλάστηση των βάλτων για ψάρεμα ή κυνήγι.

Και οι τρεις τύποι σκαφών είναι από ξύλο και με επίπεδο πάτο χωρίς καρίνα. Στη θάλασσα προωθούνται με κουπί, ενώ παλαιότερα και με πανιά. Στις λιμνοθάλασσες και στους βάλτους προωθούνται με τη φουρκάτα, μακρύ καλάμι που έχει δεμένο στο κάτω μέρος του τρίλοβο ξύλο κομμένο από κλαδί δέντρου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το εμπορικό σκάφος τύπου «γατζάο». Το ξύλινο αυτό σκάφος κατασκευαζόταν μέχρι τα μέσα του περασμένου αιώνα στους ταρσανάδες του Ιονίου. Ήταν ενδιάμεσος τύπος μεταξύ των τρεχαντηριών του Αιγαίου και των αντίστοιχων ιταλικών της Αδριατικής;

Τα ιβάρια

Η προέλευση της λέξης προέρχεται από το λατινικό *vinarium*, δηλαδή, χώρος που τρέφει – έχει ζωή. Πρόκειται για παραδοσιακό σύστημα διαχείρισης των αλιευμάτων που κινούνται από και προς τις λιμνοθάλασσες. Στον Αμβρακικό η μέθοδος αυτή οργανώθηκε απ' την περίοδο ακμής της Αρχαίας Νικόπολης, ενδεχομένως όμως να προϋπήρχε.

Τα ιβάρια χτίζονται στα στόμια επικοινωνίας της θάλασσας με τη λιμνοθάλασσα. Οι καλαμένιοι ιχθυοφραγμοί τους είναι πλεγμένοι με ψαθί και σπνρίζονται σε σκελετό δρύινων πασσάλων. Η ανοιξιάτικη ανθοφορία των αλγών δημιουργεί πλούσια τροφικά πεδία στις λιμνοθάλασσες που προσελκύουν μεγάλα κοπάδια (λιάνωμα) νεαρών ψαριών και γόνου κεφαλοειδών, τσιπούρας, λαβρακιού κ.λπ.

Τότε τα ιβάρια «σοδιάζουν» (γεμίζουν γόνο και λιάνωμα) απ' τα σοδιαστικά στομιά της καλαμωτής που έχουν σχήμα V. Τα ψάρια εγκλωβίζονται στη λιμνοθάλασσα και τρέφονται φυσικά. Όταν έρθουν οι δύσκολες εποχές με πολλή ζέστη ή κρύο, θα επιδιώξουν να βγουν στη θάλασσα. Το ιβάρι όμως έχει μεταλλαχθεί. Τα στομιά γυρισμένα στην αντίθετη κατεύθυνση οδηγούν στις πύρες (ιχθυοπαγίδες). Ο ιβαροφύλακας караδοκει κι όταν οι πύρες πιάσουν ικανή ποσότητα τις αδειάζει με την απόχνη. Τα ώριμα ανα-

παραγωγικά χέλια, τα καθάρια όπως λέγονται, πάνονται σε μεγάλες ομάδες τις αφέγγαρες και βροχερές φθινοπωρινές νύχτες με νοτιά (χελοβραδιάς). Οι πύρες δεν τα βαστούν γι' αυτό εξελίχθηκε ένας άλλος μηχανισμός για τη σύλληψή τους, ένα σύστημα κυλινδροκω-

νικού σάκου από δίχτυ, το οποίο ονομάζεται βολκός ή βαλκός. Τα χέλια παλαιότερα φυλάσσονταν ζωντανά σε πλωτή χελοκλούβα, που τη ρυμουλκούσε το πριάρι μέχρι την έδρα.

Παλαιότερα το καλύβι του ιβαριού ήταν ξύλινο, χτισμένο πάνω σε πασσάλους και λεγόταν πελάδα. Στις μέρες μας βίαιες αλλαγές έχουν επέλθει στον παραδοσιακό αυτό τρόπο εκμετάλλευσης που έμεινε τουλάχιστον 2.000 χρόνια अपαράλλαχτος. Σε μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού της μεθόδου, οι πελάδες γκρεμίστηκαν, οι καλαμωτές αντικαταστάθηκαν από πολυεστερικό υλικό και οι πάσσαλοι από τσιμεντοκολώνες. Οι προσβάσεις στα ιβάρια δεν γίνονται πλέον με το πριάρι, αλλά από δρόμους που στρώθηκαν με αδρανή υλικά πάνω στις λουρονησιδες με τα όστρακα. Από τη δεκαετία του '80 έως τις μέρες μας ένα σύνολο τεχνικών επεμβάσεων στις λιμνοθάλασσες δεν απέδωσε τα αναμενόμενα. Το κόστος των επεμβάσεων δεν πρέπει να αποτιμηθεί μόνο οικονομικά, αλλά περιβαλλοντικά και κοι-

Σκάφη, εργαλεία και παραδοσιακοί τρόποι αλιείας των ψαράδων της περιοχής

νωνικά, καθώς οικότοποι προτεραιότητας σύμφωνα με την 92/43 οδηγία της Ε.Ε. υποβαθμίστηκαν ανεπανόρθωτα. Το ίδιο και η αλιευτική παράδοση (δυναμει τουριστικός πόρος), που αλλοιώθηκε ανεπιστρεπτή.

Την τελευταία εικοσαετία στην ευρύτερη περιοχή του Αμβρακικού αναπτύχθηκαν διάφορες μορφές υδατοκαλλιέργειών, με την υποστήριξη κοινοτικών προγραμμάτων. Αυτές αφορούν εντατική εκτροφή ευρύαλων ειδών σε ιχθυοκλωβούς στη θάλασσα, χερσαίες εντατικές εκτροφές χελιού σε τσιμεντοδεξαμενές γλυκού νερού, ημιεντατικές εκτροφές κυπρινοειδών σε χωμάτινες δεξαμενές, δύο ιχθυογεννητικούς σταθμούς και μύδια. Ανοιξε έτσι ένα νέο πεδίο οικονομικής δραστηριότητας με προοπτικές, αλλά και προβλήματα, που προέρχονται κυρίως από τη διατάραξη των φυσικοχημικών και βιολογικών παραμέτρων του φυσικού περιβάλλοντος στον κόλπο.

Τρόποι ψαρέματος

Αν κάποιος περιηγηθεί στους υγρότοπους, τους βάλτους και τις ακτές του κόλπου θα εκπλαγεί από την ποικιλία αλιευτικών μεθόδων που θα αντικρίσει. Πιο συχνά θα συναντήσει πριάρια που πάνε να ρίξουν δίχτυα. Τα λεπτά γαμπαρόδικτα για την πολύτιμη γαρίδα του Αμβρακικού, τα κιάρα για σουπιές, τα απλάδια κουτσομουρόδικτα για την κουτσομούρα, τα σαρδέλια για σαρδέλες, γαύρους κ.λπ. Κάποιες φο-

▲ *Ιβαροφελάκιο δίπλα στην εγκατάσταση του ιβαριού. Από εκεί οι ψαράδες αφονγκράζονται τη νύχτα, το πλαιγίσμα των χελιών όταν, κατά κοπάδια, παγιδεύονται στους βολκούς του ιβαριού.*

▲ Ψάρισμα με καλαμιές σε πρώτο πλάνο και, στο βάθος, γυροβολιά με πριάρια του αλιευτικού συνεταιρισμού. Δύο τρόποι ψαρέματος που χρησιμοποιούνται από τους ψαράδες του κόλπου.

▼ Διαλογή αλιευμάτων στην έδρα του συνεταιρισμού στη Λογαρού. Από τα πλεχτά ψαράδικα καλάθια, στα τελάρα με τον τριμμένο πάγο και από εκεί στο εμπόριο.

ρές θα δει στον ορίζοντα πολλά πριάρια μαζί να κινούνται συντονισμένα, ρίχνοντας δίχτυα γυροβολιά. Η γυροβολιά παλαιότερα γινόταν στις λιμνοθάλασσες, την άνοιξη, αφού μεταφέρονταν στα πριάρια καλαμένιοι φραγμοί που κύκλωναν το κοπάδι των ψαριών. Σήμερα γίνεται με μισινέζα, δηλαδή νάλιον δίχτυ με το οποίο οι συνεταιρισμοί πίνουν τα μεγάλωσμα ψάρια που δεν έπεσαν στο ιβάρι. Συχνοί είναι και οι βόλοι με δίχτυα στα ρηχά.

Τα δίχτυα συνήθως φτιάχνονται ή επισκευάζονται από τις γυναίκες των ψαράδων στις αυλές των χωριών. Είναι γνωστό στην ευρύτερη περιοχή ότι οι γυναίκες της Κορωνησίας ειδικεύονται στο «αρμάτωμα» των δικτύων, με την τέχνη αυτή συνεισφέρουν στο εισόδημα της οικογένειας.

Τα καλάμωτά είναι παραδοσιακή τέχνη κατά την οποία δύο πριάρια ρίχνουν βόλους με δύο δίχτυα για κεφάλους. Το γνωστό μας κάθετο και ένα οριζόντιο που επιπλέει με καλάμια πασμένα παράλληλα. Τα δύο δίχτυα είναι ενωμένα και σχηματίζουν ορθή γωνία. Τα κεφαλοειδή συχνά πηδούν πάνω από τα φελλά όταν δουν το δίχτυ. Με τα καλάμωτά όμως θα παστούν στο οριζόντιο δίχτυ. Δυστυχώς, η τέχνη αυτή κινδυνεύει να μείνει χωρίς διαδόχους. Οι τελευταίοι που την εφαρμόζουν ξανοίγονται στη θάλασσα ξημέρωμα με τις μηχανές (παλαιότερα με τα κουπιά), αλλά όταν επιστρέφουν το μεσημεράκι φορτωμένοι με τα ψάρια, έχει πάσει ο μάιστρος και τότε σπκώνουν τα παραδοσιακά πανιά, τελευταίοι μάρτυρες της παράδοσης που φεύγει.

Ο γρύπος είναι ένα μεγάλο ορθογώνιο δίχτυ με βαρίδια στη μία πλευρά του, που τραβιέται σύριζα στον βυθό. Πιάνει κοπάδια ψαριών του βυθού (γλώσσες, κουτσομούρες κλπ.) στα ρηχά και για τη λειτουργία του απαιτούνται συντονισμένες κινήσεις ομάδας ψαράδων. Τα τελευταία χρόνια δεν χρησιμοποιείται πια. Το ξυλόδιχτο είναι μια διαδικασία που γινόταν στο παρελθόν κατά την οποία οι ψαράδες των συνεταιρισμών, όταν έριχναν δίχτυα γυροβολιά, επέτρεπαν στους ελεύθερους αλιείς να παραμονεύουν σε δεύτερο κλοιό τριγύρω με τα καμάκια τους για να χτυπήσουν όσα ψάρια ξεφύγουν.

Τα νταούλια είναι μακρύς βολκός ανοικτός και από τις δύο πλευρές. Ρίχνεται σε στενά περάσματα που «ρεματίζουν» τα νερά. Τα ψάρια μετακινούνται πάντα κόντρα στο ρεύμα. Όταν έχει «μπασιά» (πλημμυρίδα) ψαρεύει η μία του πλευρά. Όταν έχει «βγασιά» ή «ρήχη» (αμπώτιδα) ψαρεύει η άλλη πλευρά του. Μένει στο νερό μεγάλο χρονικό διάστημα και παγιδεύει κυρίως χέλια και γωβγίους.

Ο πεζόβολος είναι το κυλινδρικό δίχτυ με μολύβια στην περιφέρεια της βάσης του, που καταλήγει στο πάνω μέρος του κώνου σε ένα σχοινί. Διπλώνεται προσεκτικά πάνω στο χέρι του ψαρά και ρίχνεται με τέχνη. Δουλεύει σε ρηχά νερά όπου βρίσκονται διάλυτοι επικοινωνίας υδατοσυλλογών, σε μπουκές (εκβολές) ποταμών, αυλάκων.

Τα καλάμιδια είναι ένα δερμάτι ανεξάρτητων μεταξύ τους καλάμιων. Ο ψαράς δένει ένα κομμάτι πετονιά με δολωμένο αγγίστρι σε κάθε καλάμι.

Φορτώνει το δερμάτι στο πριάρι και μπήγει στη λάσπη του βυθού της λιμνοθάλασσας το καλάμι μέχρι το σημείο περίπου που έδεσε την πετονιά. Τα καλάμιδια ρίχνονται απόγευμα και μαζεύονται το πρωί. Ψαρεύουν κυρίως γωβγίους και χέλια τον χειμώνα και την άνοιξη. Σε κάποιες θέσεις μέσα στη λιμνοθάλασσα Λογαρού, μπορούμε να δούμε τις μικρές ξύλινες εξέδρες που φυλάσσονται τα καλάμιδια μέχρι να ξαναχρησιμοποιηθούν, ώστε να αποφευχθεί η φασαρία της μεταφοράς τους από και προς το χωριό.

Υπάρχουν όμως και πολλοί άλλοι τρόποι ψαρέματος που χρησιμοποιούνται, όπως το καμάκι την ημέρα ή τη νύχτα με τη λάμπα, τα γνωστά παραγάδια, ο καμαρολόγος για σουπιές και καλαμάρια, η πεζότρατα που σέρνεται από την ακτή. Μοναδικά στην Ελλάδα είναι το νταλιάνι στη θέση Λασκάρα της Πρέβεζας και η καμπάνα στην κοίτη του Βωβού. Ο γκάγκκαμος (μεταλλικό εργαλείο) σκάβει τον βυθό και βγάζει τα οστρακοειδή, ενώ με την τράινα δένεται ζωντανή μια μπάφα (θηλυκός κέφαλος), παρασύροντας τα αρσενικά προς την παγίδα των δικτύων.

Τα ιδιόρρυθμα κελοπαράγαδα, πλεγμένα σε καλαμένιο τελάρο ψαρεύουν τα χέλια στον βάλτο, ενώ με τη μέθοδο του Ιπποκράτη καμακώνονται τα λαυράκια που κύκλωσαν τα πριάρια. Οι αχπβάδες παραδοσιακά συλλέγονται τις μέρες της Σαρακοστής. ❧

Οι φωτογραφίες του κειμένου είναι του Γ. Ρουσόπουλου

Η Θαλάσσια ζωή απειλείται

Του **ΧΡΗΣΤΟΥ Κ. ΤΖΙΑΒΟΥ**

Γεωλόγος – Ωκεανογράφος,
διευθυντή Έρευνών ΕΚΘΕ

ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ του 20ού αιώνα άρχισε η εντατικοποίηση της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων της ευρύτερης περιοχής του Αμβρακικού Κόλπου. Η συνύπαρξη στην περιοχή τριών δραστηριοτήτων (γεωργίας, κτηνοτροφίας και ιχθυοκαλλιεργειών) αποτελεί σοβαρό πρόβλημα αλλοίωσης του περιβάλλοντος. Σημαντικές ανθρώπινες επεμβάσεις, οι οποίες καθόρισαν τη φυσιογνωμία της περιοχής, άρχισαν να γίνονται λίγο πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτές, ανάλογα με τις ανάγκες, είχαν μεν στόχο τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, αλλά παρέβλεπαν βασικούς κανόνες προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος.

Η παρεμβατική επίδραση του ανθρώπου στο οικοσύστημα άρχισε με αρδευτικά δίκτυα, αποστραγγιστικά και αντιπλημμυρικά έργα, υδροηλεκτρικά φράγματα, διευθετήσεις ποταμών, λιμενικά έργα, οικιστική ανοικοδόμηση κ. ά. Σήμερα έχει φθάσει σε επικίνδυνα επίπεδα, ώστε για πολλές από τις φυσικές παραμέτρους μπορούμε να πούμε ότι συντελέστηκε μη αναστρέψιμη αλλοίωση ή και καταστροφή. Χαρακτηριστικός είναι ο ακόλουθος κύκλος αντιφατικών επεμβάσεων.

Η κατακράτηση φερτών υλών από τα φράγματα και η συστηματική άρδευση προκάλεσαν αποστέρηση υλι-

κών από τις ακτές, με αποτέλεσμα τη διάβρωσή τους και το «άνοιγμα» των λιμνοθαλασσών προς τη θάλασσα. Επακόλουθο αυτού ήταν η επικωμάτωση των ακτών για την προστασία των λιμνοθαλασσών. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η αύξηση του ποσοστού έκτασης της γεωργικής γης εις βάρος των βιοτόπων: προπολεμικά οι καλλιεργούμενες εκτάσεις κατελάμβαναν ένα ποσοστό της τάξεως του 29% έναντι 54% των βιοτόπων. Από μελέτες αεροφωτογραφιών του 1985 (σε 40 περίπου χρόνια) το ποσοστό των καλλιεργούμενων εκτάσεων ανέβηκε στο 43% έναντι 40% των βιοτόπων.

Ευτροφισμός

Ωστόσο, το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει σήμερα ο κόλπος είναι άμεσα συνδεδεμένο με τον ευτροφισμό και τη μείωση του οξυγόνου στα νερά του κόλπου. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να υπενθυμίσουμε τις αρχές που διέπουν το περιβάλλον στο οποίο η επιβίωση κάθε οργανισμού εξαρτάται απόλυτα από το πολύπλοκο αλυσιδωτό πλέγμα της ζωής, την τροφική αλυσίδα. Η εξαφάνιση ενός είδους, προκαλώντας το σπάσιμο αυτής της αλυσίδας, είναι δυνατό να επιφέρει μια προσωρινή διατάραξη ή μόνιμη καταστροφή του περιβάλλον-

τος. Έτσι αρχίζει ο φαύλος κύκλος ενός άνισου, και τις περισσότερες φορές, καταστροφικού αγώνα του ανθρώπου, για την «προστασία» ενός προβληματικού περιβάλλοντος που ο ίδιος δημιούργησε.

Και ενώ στις μεγαλουπόλεις η ρύπανση προκαλείται από αστικές και βιομηχανικές δραστηριότητες, στην περιφέρεια το πρόβλημα εντοπίζεται κυρίως σε υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων, τουριστική αξιοποίηση παράκτιων περιοχών, πυρκαγιές για οικοπεδοποίηση και, ως έναν βαθμό, σε αστικά ανεπεξέργαστα λύματα κ.ά.

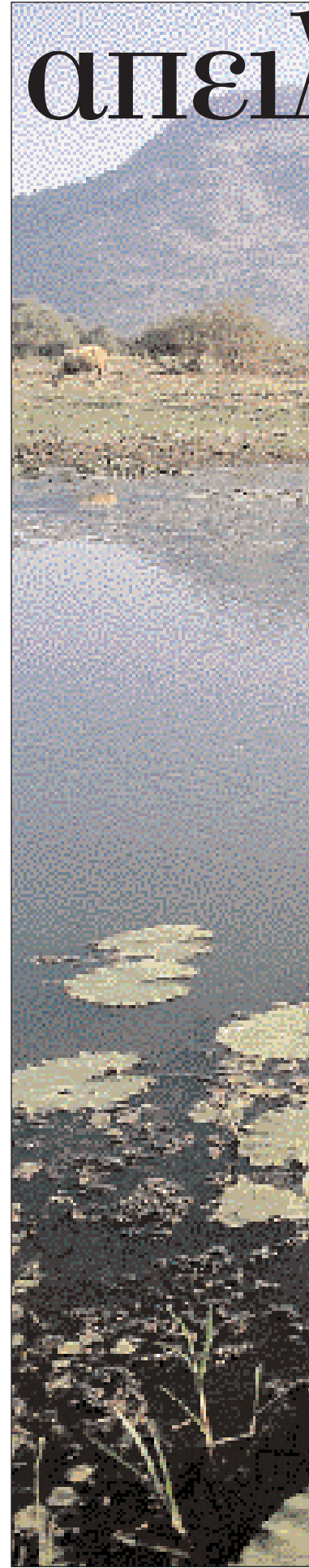
Στα νερά, η επίδραση των ρύπων, επιφέρει φυσικές αλλοιώσεις (αύξηση θολερότητας, ελάττωση οξυγόνου κ.ά.), όπως επίσης και χημικές αλλοιώσεις (θρεπτικά άλα-

τα). Η υπερπροσφορά σε θρεπτικά συστατικά μπορεί να προξενήσει το φαινόμενο του ευτροφισμού, ένα δυσμενές επακόλουθο για τις παράκτιες περιοχές, που οδηγεί κατά κανόνα σε ανοξικές συνθήκες και τελικά σε ρύπανση.

Μεγάλες συγκεντρώσεις οργανικών συστατικών στο νερό απαιτούν μεγάλες ποσότητες οξυγόνου για να διασπαστούν. Όταν η ποσότητα του διαλυμένου οξυγόνου στο νερό δεν επαρκεί, τότε δημιουργούνται αναερόβιες

Ανθρώπινες επεμβάσεις και ατελής ανανέωση των νερών κατέστησαν τον κόλπο ως τον ευτροφικότερο της χώρας

► Η είσοδος που συνδέει τον Αμβρακικό με το Ιόνιο πέλαγος. Είναι εμφανές ότι η στενότητα της διόδου δεν επιτρέπει να επικρατήσουν ισχυρά ρεύματα, ικανά να εμπλουτίσουν με διαλελυμένο οξυγόνο τα βαθύτερα υδάτινα στρώματα του κόλπου (φωτ.: Αεροφωτογραφία του Νίκου Καράμπελα).

▲ Η συνύπαρξη στον χώρο του Αμβρακικού πολλών και αντικρουόμενων δραστηριοτήτων θα οδηγήσει πολύ σύντομα σε μεγαλύτερη ρύπανση των υδάτων και, εν γένει, στην απορρύθμιση του οικολογικού συστήματος. Στη φωτογραφία, ο βάλιος της Ροδιάς (φωτ.: Γ. Ρουσόπουλος).

▲ *Νεκρά ψάρια στην Κόπραινα από έλλειψη οξυγόνου στον βυθό, συνέπεια των ανθρώπινων παρεμβάσεων στο οικοσύστημα της περιοχής (φωτ.: Γ. Ρουσόπουλος).*

στατικά, που προέρχονται από τη μαζική «άνθιση» του φυτοπλαγκτού. Όπως είναι φυσικό, οι ποσότητες του διαλυμένου οξυγόνου στο νερό, δεν επαρκούν για την αερόβια διάσπαση αυτών των οργανικών ουσιών. Κατά συνέπεια ο κύκλος των διεργασιών αποικοδόμησης συνεχίζεται με αναερόβιους οργανισμούς και την αποδέσμευση αερίων με δυσάρεστη οσμή (υδρόθειο, μεθάνιο κ.ά.).

Ατελής ανανέωση

Το πρόβλημα μεγεθύνεται και από την ατελή ανανέωση των νερών του κόλπου από το Ιόνιο Πέλαγος. Από τις μετρήσεις ρευμάτων που έγιναν (Τζιαβός et al, 1989) βρέθηκε ότι η κυκλοφορία των νερών του Αμβρακικού Κόλπου είναι γενικά μικρή· οι ταχύτητες των ρευμάτων είναι κατά κανόνα μικρότερες των 3 cm/sec και συνήθως δεν ξεπερνούν τα 20 cm/sec. Τα ασθενή ρεύματα που επικρατούν δεν φαίνονται ικανά να εμπλουτίσουν τα βαθύτερα υδάτινα στρώματα του κόλπου με διαλελυμένο οξυγόνο.

Οι ανοξικές συνθήκες που δημιουργούνται κυρίως στα βαθύτερα στρώματα του κόλπου, έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στις βενθικές κοινωνίες. Η υποβάθμιση της αλυσίδας στον βυθό, δηλαδή του βενθικού οικοσυστήματος, φθάνει τελικά μέχρι τους βενθικούς ιχθυοπληθυσμούς. Η καταστροφή της τροφικής αλυσίδας έχει δυσμενείς επιπτώσεις (μέχρι εξαφάνισης) στα βενθοπελαγικά ψάρια που ζουν μέσα στα φύκη και τρέφονται με οργανισμούς του βυθού, ενώ αντίθετα τα πελαγικά ψάρια (αφρόψαρα) δεν φαίνεται να έχουν σοβαρά προβλήματα επιβίωσης.

Το φαινόμενο της μαζικής ανάπτυξης φυτοπλαγκτού (μικροσκοπικών φυτών) στα νερά, παρατηρείται συχνά σε κόλπους (Σαρωνικός, Θερμαϊκός,

Παγασητικός), ή σε λίμνες (Καστοριάς, Ιωαννίνων κ.ά.), περιοχές, που δέχονται οικιστικά, βιομηχανικά, γεωργικά και κτηνοτροφικά απόβλητα. Αυτό το ευτροφικό φαινόμενο εμφανίζεται συνήθως ύστερα από έντονες ανοιξιάτικες βροχοπτώσεις ή παρατεταμένη φθινοπωρινή καλοκαιρία και προσδίδει στο νερό ένα κοκκινωπό χρώμα. Οι ποσότητες «θρεπτικών αλάτων» που έχουν μετρηθεί στον Αμβρακικό καθιστούν τον κόλπο ως τον ευτροφικότερο στην Ελλάδα.

Είναι γεγονός ότι τα αντικρουόμενα συμφέροντα και η μη ενημέρωση των κατοίκων για περιβαλλοντικά θέματα, επιτείνουν τα προβλήματα που απορρέουν από την έλλειψη προγραμματισμού και χωροταξικού σχεδιασμού εκ μέρους της πολιτείας. Είναι βέβαιο ότι η συνύπαρξη στον ίδιο χώρο πολλών και αντικρουόμενων δραστηριοτήτων θα οδηγήσει πολύ σύντομα στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος και τον οικολογικού συστήματος της περιοχής. Γι' αυτό είναι απαραίτητη η αναζήτηση ηπιότερων μορφών εκμετάλλευσης (γεωργία απαλλαγμένη από επικίνδυνα φάρμακα και λιπάσματα και κτηνοτροφία με ελεγχόμενα απόβλητα, που θα έδινε λύσεις σε πολλά από τα σημερινά προβλήματα), καθώς και η σύνταξη χωροταξικής μελέτης που θα βασίζεται στο τρίπτυχο: προγραμματισμός - έλεγχος - επιμόρφωση. Για τον καθορισμό ζωνών εκμετάλλευσης θα μπορούσαμε ενδεικτικά να προτείνουμε:

- Σε περιοχές μεγάλου οικολογικού ενδιαφέροντος να αποφεύγεται κάθε είδους ανθρώπινη δραστηριότητα.
- Σε ζώνες ακριβώς καθορισμένες γύρω από τις λιμνοθάλασσες να απαγορεύεται η χρήση γεωφαρμάκων ή κτηνοτροφικών μονάδων.
- Για τα αστικά λύματα και μεταποιητικά απόβλητα να κατασκευαστούν δίκτυα βιολογικού καθαρισμού. 🌿

συνθήκες με δυσάρεστες καταστάσεις. Όσον αφορά την περιεκτικότητα του οξυγόνου στο νερό, εξαρτάται από την κίνηση - ανανέωση των υδάτινων μαζών, τη θερμοκρασία, το ποσό της οργανικής ύλης, την παρουσία φωτοσυνθετικών φυτών κ.ά.

Στον Αμβρακικό, οι απορροές καλλιεργούμενων περιοχών ή αστικών λυ-

μάτων εμπλουτίζουν το υδάτινο οικοσύστημα με μεγάλες ποσότητες θρεπτικών ουσιών. Αποτέλεσμα αυτού είναι η ταχύτατη αύξηση των φυτικών μικροοργανισμών (φυτοπλαγκτόν). Έτσι, οι αερόβιοι μικρο-οργανισμοί (οι αποικοδομητές) καλούνται να διασπασουν, όχι μόνο τα θρεπτικά συστατικά, αλλά και τα νεκρά οργανικά συ-

Για να μην καταστραφεί

Του ΓΙΑΝΝΗ ΠΡΑΜΑΓΚΙΟΥΛΗ

Ερευνητή ΕΜΠ και Πανεπιστημίου Αιγαίου

Ο ΑΜΒΡΑΚΙΚΟΣ ΚΟΛΠΟΣ είναι ο μεγαλύτερος υδροβιότοπος της χώρας και ένας από τους μεγαλύτερους του είδους του σε ολόκληρη την λεκάνη της Μεσογείου. Η περιοχή προστατεύεται από σχετικές διεθνείς συμβάσεις (RAMSAR 1972, Βέρνης 1979, Βόννης 1979, Βαρκελώνης, Πρωτόκολλο του Montreux 1999) και από την κοινοτική νομοθεσία (Οδηγία 74400/409, Δίκτυο Natura 2000).

«Η ευρύτερη περιοχή του Αμβρακικού Κόλπου έχει σημαντικές δυνατότητες ανάπτυξης με αξιοποίηση των φυσικών πόρων της. Η μορφολογία και οι υδροβιολογικές συνθήκες του ανοικτού Κόλπου καθώς και οι λιμνοθάλασσες της περιοχής δίνουν τη δυνατότητα αλιευτικής και ιχθυοκομικής αξιοποίησης της περιοχής...

Η περιοχή του Αμβρακικού παρουσιάζει αξιόλογες δυνατότητες τουριστικής και πολιτιστικής ανάπτυξης με αξιοποίηση των παραδοσιακών οικισμών, των αρχαιολογικών χώρων και των άλλων τουριστικών πόρων της.

Παράλληλα, ο Αμβρακικός Κόλπος είναι ένας από τους σημαντικότερους βιότοπους στην Ελλάδα και προστατεύεται από τη διεθνή σύμβαση RAMSAR...»

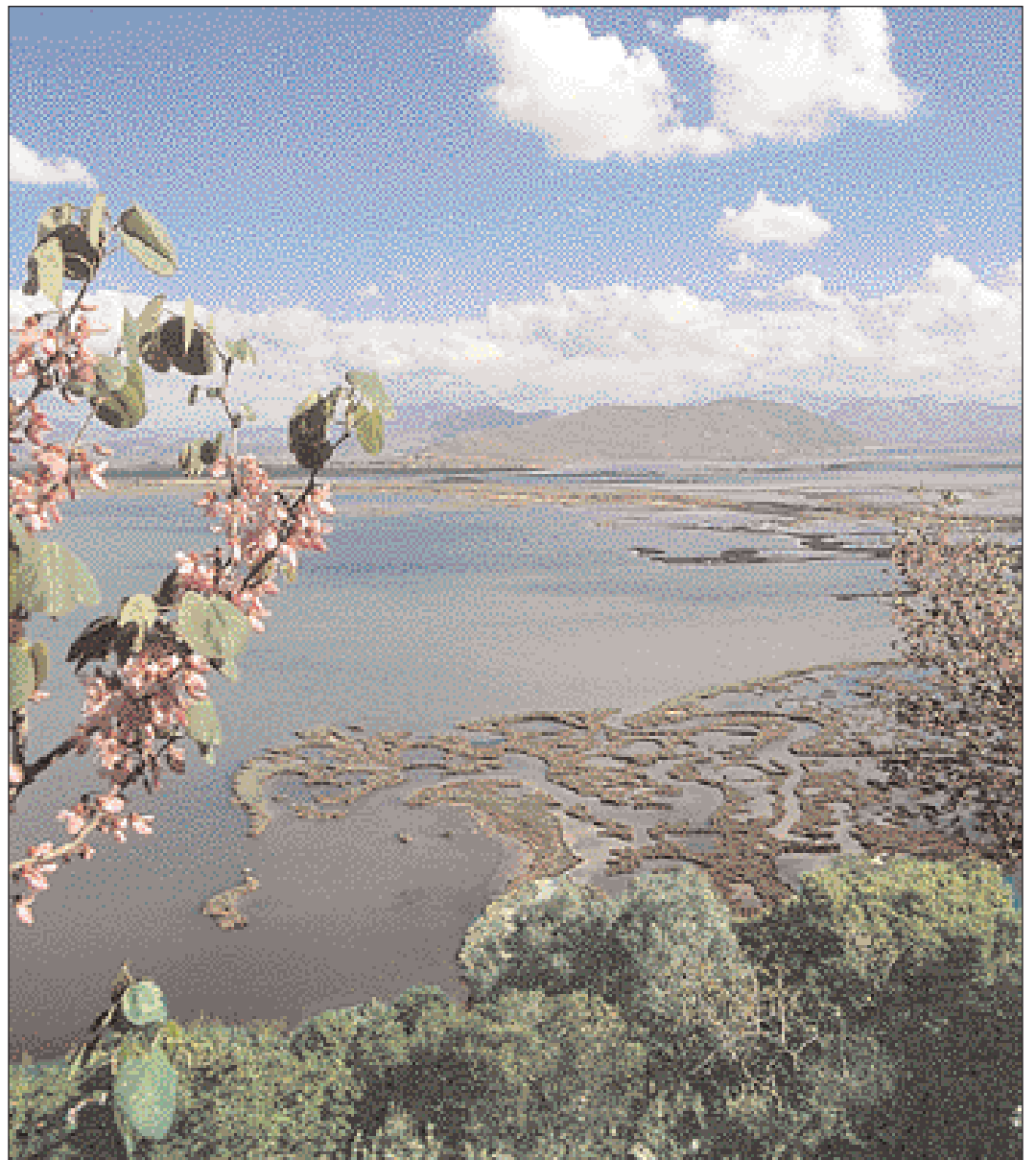
Με τις τρεις παραπάνω παραγράφους αρχίζει το Προίμιο της «Προγραμματικής Σύμβασης για την Ανάπτυξη και την Προστασία του Περιβάλλοντος της Περιοχής του Αμβρακικού Κόλπου» του 1985 και, ταυτόχρονα, ορίζεται το πρώτο στοίχημα στον ελληνικό χώρο, αυτό της σύνδεσης και αλληλεξάρτησης περιβάλλοντος και ανάπτυξης.

Η ιστορία της σύμβασης αυτής αρχίζει τρία χρόνια πριν από την υπογραφή της. Η νομοθεσία «Γεννηματά» για τις προγραμματικές συμβάσεις και η πολιτική του τότε υπουργού Εθν. Οικονομίας κ. Γερ. Αρσένη για την αειφόρο περιφερειακή ανάπτυξη δίνει την ευκαιρία στην Επιστημονική Διευθύντρια του ΚΕΠΕ καθηγήτρια Λούκα Κατσέλη να θέσει τις βάσεις για την οικονομική ανάπτυξη και προστασία του περιβάλλοντος του Αμβρακικού σε ενιαίο σύνολο. Έχει προηγηθεί η περίφημη μελέτη «Παπαγιάννη» για την ανάπτυξη και προστασία του Αμβρακικού (1981), για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Η ομάδα εργασίας Αμβρακικού του ΚΕΠΕ, κάτω από την καθοδήγηση της κ. Καλλιόπης Παχάκη, ερευνήτριας του ΚΕΠΕ, παράγει ένα πεντάτομο έργο, όπου αντιμετωπίζεται για πρώτη φορά ολοκληρωμένα και συνδυασμένα η αναπτυξιακή προοπτική και η προστασία περιβάλλοντος σε ένα ευαίσθητο οικοσύστημα, κάτω από το πρίσμα της αγροτικής τοπικής ανάπτυξης.

Με βάση τη μελέτη αυτή, και βοηθώντας του κλίματος της εποχής, 28 τοπικοί και κεντρικοί φορείς καταφέρνουν να ενώσουν τις υπογραφές τους κάτω από το κείμενο της Σύμβασης στις 27 Μαρτίου 1985 στην Αρτα.

Η Σύμβαση προβλέπει μια σειρά ολόκληρη «έργων τεχνικής υποδομής και κοινωνικού εξοπλισμού και ορισμένες τοπικές παραγωγικές επενδύσεις», καθώς επίσης και τη «σύσταση μιας Εταιρείας Ανάπτυξης Αμβρακικού (ΕΤΑΝΑΜ) από τοπικούς και κεντρικούς φορείς, για να αναλάβει τη σύνταξη τεχνικοοικονομικών μελετών σκοπιμότητας για τοπικές παραγωγικές επενδύσεις, την τεχνική - επιστημονική στήριξη παραγωγικών μονάδων της περιοχής, την υποβοήθηση της οργάνωσής τους και την επιμόρφωση του

▲ Η οικολογική ισορροπία στον Αμβρακικό δεν έχει, θεωρητικά τουλάχιστον, διαταραχθεί. Ενδεχόμενη, όμως, όξυνση των περιβαλλοντικών προβλημάτων θα προκαλούσε ανεπανόρθωτες καταστροφές. Στη φωτογραφία τοπίο από την Σαλαώρα (φωτ.: Γ. Ρουσόπουλος).

προσωπικού τους και την ανάληψη εμπορικής δραστηριότητας για την προμήθεια πρώτων υλών και την προώθηση των πωλήσεων των μονάδων αυτών, καθώς και άλλων συναφών δραστηριοτήτων».

Σύμφωνα με τη λογική της Προγραμματικής Σύμβασης, δεν αποκλείεται καμία δραστηριότητα στην περιοχή, αλλά αναλαμβάνεται από όλους η υποχρέωση για σεβασμό των βασικών επιλογών μέσα στο πλαίσιο συντονισμού. Επίσης, η πεποίθηση ότι η διατήρηση της ποιότητας του φυσικού περιβάλλοντος είναι βασική προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη προσδίδει ιδιαίτερη διαχρονική διάσταση στην όλη αναπτυξιακή πορεία της περιοχής. Τέλος, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ενδογενή και αυτοδύναμη ανάπτυξη.

Οι κυβερνήσεις πέφτουνε...

Τα χρόνια περνούν, οι «κυβερνήσεις πέφτουνε...», μα το πρόβλημα της ανάπτυξης και προστασίας του Αμβρακικού «...μένει»... Πολύ πριν από την προσπάθεια ανανέωσης της Προγραμματικής Σύμβασης το 1990, που πέφτει στο κενό, το περιβάλλον από την μια και η ανάπτυξη από την άλλη φαίνεται να ακολουθούν χωριστούς δρόμους. Η προσπάθεια του Ε.

ο Αμβρακικός

Μ. Πολυτεχνείου να δώσει ώθηση στη σύγκληση με την οργάνωση δύο συνεδρίων (Βόνιτσα 1995 και Αρτα 1997) εγκαταλείπεται μετά το τέλος της θητείας του καθ. Ν. Μαρκάτου ως πρόταξη του ΕΜΠ.

Το ενδιαφέρον της πολιτείας προσανατολίζεται σε τομείς πέρα από την τοπική ανάπτυξη, οι τοπικοί φορείς συνεχίζουν το καθημερινό τους έργο, χωρίς την υπέρβαση που επιβάλλει η Προγραμματική Σύμβαση, τα πρόσωπα κινητήριιοι μοχλοί αλλάζουν και η ΕΤΑΝΑΜ αγωνιά... προσδοκώντας ένα νέο ρόλο, εμπλεκόμενη στα γρανάζια της μικροπολιτικής των τοπικών φορέων, οι οποίοι, χωρίς το συννεκτικό της κεντρικής παρέμβασης και τη δύναμη κάποιων προσώπων, χωρίζουν την περιοχή σε Πρέβεζα, Αρτα και Αιτωλοακαρνανία. Πριν από ένα χρόνο περίπου, η πρόταση εξαγοράς των μεριδίων των φορέων του Ν. Αιτωλοακαρνανίας από τους φορείς των Νομών Πρέβεζας και Αρτας και η αλλαγή του ονόματος σε «ΕΤΑΝΑΜ Πρέβεζας-Αρτας» επισημοποιεί τη διάσπαση της περιοχής του Αμβρακικού...

Δυστυχώς, η Προγραμματική Σύμβαση βασισμένη στις καλές προθέσεις της ηγετικής ομάδας

του κέντρου και των τοπικών παραγόντων της, δεν είχε προβλέψει διαχειριστικό μοντέλο και μηχανισμό εφαρμογής ούτε κίνητρα για κινητοποίηση των δυναμικών τμημάτων του τοπικού πληθυσμού, ούτε καν κατευθυντηρίου άξονες λειτουργίας των τοπικών φορέων.

Ετσι, χωρίς συντονισμό, τα τοπικά προβλήματα συνεχώς οξύνονται. Ο Αμβρακικός παρουσιάζει σημάδια ρύπανσης και υποβάθμισης των πλουτοπαραγωγικών του πόρων, άναρχης παρέμβασης και υστερημένης ανάπτυξης.

Η πραγματικότητα, όπως οριοθετείται από την επιστημονική έρευνα, δείχνει ότι το περιβάλλον στον Αμβρακικό μπορεί να θεωρηθεί ακόμη «παρθένο». Η απουσία έντονης βιομηχανοποίησης, η έλλειψη μεγάλων αστικών συγκεντρώσεων και η απουσία τουριστικών πιέσεων διαμορφώνουν ένα οικολογικό σύστημα σε σχετική ακόμη ισορροπία. Αυτό δεν ση-

μαίνει ότι δεν υπάρχουν κίνδυνοι για το περιβάλλον. Η ανυπαρξία συστημάτων διαχείρισης των λυμάτων των κοινοτήτων που να λειτουργούν οικονομικά, η μείωση της βλάστησης από την υπερβόσκηση, η υπεράντληση γλυκού νερού από τις υδατοκαλλιέργειες, η υπερλίπανση με φωσφορικά και νιτρικά, τα έργα χωρίς ουσιαστικές μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων (υδροηλεκτρικά φράγματα, λιμάνι Πρέβεζας, Ζεύξη Ακτίου κ.ά.) απειλούν το οικοσύστημα.

Όμως, δεν υπάρχουν ακόμη επιστημονικές μελέτες σε διάρκεια χρόνου που να αποδεικνύουν ανεπανόρθωτες αλλοιώσεις του οικοσυστήματος. Ο γράφων δεν πιστεύει ότι η στατική διατήρηση του περιβάλλοντος αποκαθιστά και την ισορροπία του οικοσυστήματος. Το οικοσύστημα του Αμβρακικού συντίθεται από φυσικούς, ιστορικούς και ανθρώπινους παράγοντες, των οποίων η μεταξύ τους ισορροπία διατηρεί δυναμικά το οικοσύστημα.

Αντιπαράθεση χωρίς λόγο

Το κύριο περιβαλλοντικό πρόβλημα του Αμβρακικού Κόλπου δημιουργείται από την αντιπαράθεση μεταξύ των παραγόντων του οικο-

συστήματος. Η προσπάθεια σύνθεσης των λειτουργιών που διαμόρφωσε η Προγραμματική Σύμβαση πριν από 18 χρόνια δεν ευδοκλήθηκε και η αντιπαράθεση περιβάλλοντος και ανάπτυξης συνεχίζεται. Τα ελάχιστα μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος (φυσικού, ιστορικού, πολιτιστικού και ανθρωπογενούς) θεωρούνται από τον πληθυσμό εμπόδιο στην ανάπτυξη της περιοχής, μιας ανάπτυξης που όλοι προσδοκούν και ποτέ δεν έρχεται... Η προστασία του περιβάλλοντος ανεξαρτητοποιείται από την παραγωγική διαδικασία και μετατρέπεται σε στεία αγωνία στατικής διατήρησης της γραφικότητας του τοπίου, ενώ οι προσπάθειες αύξησης του τοπικού εισοδήματος προσανατολίζονται σε χρεοκοπημένα μοντέλα βανάουσης μεταβολής του χώρου. Το περιβαλλοντικό πρόβλημα του Αμβρακικού Κόλπου είναι κυρίως αναπτυξιακό. Η περιοχή δεν κατάφερε να δει το περιβάλλον σαν τον κύριο αναπτυξιακό συντελεστή

▲ Νεκρός πελεκάνος από ηλεκτροφόρα καλώδια της ΔΕΗ (φωτ.: Γ. Ρουσόπουλος).

(στο κάτω κάτω δεν έχει τίποτε άλλο σημαντικό να πουλήσει παρά μόνο αυτό).

Η απουσία θεσμικού πλαισίου διαχείρισης (η τελευταία μελέτη διαχείρισης «Βαβιζου-Ζανάκη» του 1997 παραμένει στα συρτάρια του ΥΠΕ'ΩΔΕ, και μοιράζεται την ίδια τύχη με τη μελέτη «Σκούλου» του 1994). Η πολυδιάσπαση των αρμόδιων τοπικών φορέων, η έλλειψη κινητοποίησης δυναμικών ομάδων του τοπικού πληθυσμού και η δημιουργία κρίσιμων μαζών (ακόμη και τώρα που η «κοινωνία πολιτών» ευνοείται ως θεσμός παρέμβασης) και ιδιαίτερα η έλλειψη παιδείας οδηγούν τον πληθυσμό σε φανταστικά μοντέλα ανάπτυξης (μαζικός τουρισμός, άναρχη οικοδόμηση κ.λπ.). Τα μοντέλα αυτά, παράγωγα άλλων εποχών και χώρων, δεν οδηγούν στην ανάπτυξη της περιοχής και εντείνουν την αντίθεση με το περιβάλλον.

Η αισιόδοξη άποψη για το περιβάλλον (που συμμερίζεται ο γράφων) θεωρεί ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα εξελίσσονται αργά και σταδιακά και η ανθρωπότητα έχει τις τεχνικές, οικονομικές και κοινωνικές δυνατότητες να προσαρμοστεί. Η Ολλανδία διαθέτει 6% του ετήσιου ΑΕΠ της για να προστατεύει το 50% του εθνικού της εδάφους από τη θάλασσα. Η άνοδος της δαπάνης αυτής από 0% σε 6% του ετήσιου ΑΕΠ, σε περίοδο 40 χρόνων, δεν θεωρείται σημαντική.

Όμως, ενδεχόμενη επιτάχυνση και όξυνση των περιβαλλοντικών προβλημάτων από τη φαντασική αντίθεση με την ανάπτυξη ξεπερνά την προσαρμοστικότητα και απαιτεί προληπτικά μέτρα. Τέτοια θα είναι η περίπτωση του Αμβρακικού οσοούπω. Στην εποχή της απορρύθμισης αναπτύσσεται το φαντασικό και καταστρέφεται η φαντασία...
Το στοίχημα μάλλον χάθηκε...

Βιβλιογραφία:

«Προγραμματική Σύμβαση Αμβρακικού», Αρτα 1985

«Υγρότοποι: Μια πολύτιμη εθνική κληρονομιά», υπ. Γεωργίας, Γ.Γ. Δασών και Φυσ. Περιβάλλοντος, Αθήνα 2001.

«Πρόγραμμα Διαχείρισης Αμβρακικού», Τελική Διαχειριστική Μελέτη, ΥΠΕ'ΩΔΕ Αθήνα, Ιανουάριος 1994.

«Ανάπτυξη και Εφαρμογή νέων τεχνικών για τον έλεγχο της ρύπανσης, την προστασία και διαχείριση του Αμβρακικού Κόλπου», ΕΚΘΕ, Πρ. ΠΕΝΕΔ, Αθήνα, Νοέμβριος 2000.

◀ Σκουπίδιοποιος στο ανάχωμα της Πέτρας, «δημιούργημα» των πολλών διαχειριστικών ελλείψεων που διέπουν το πλαίσιο προστασίας του τοπικού περιβάλλοντος (φωτ.: Γ. Ρουσόπουλος).

Μάθημα οικολογικής ευαισθησίας

Τον ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΉΤΗ
ΑΓΘΑΓΓΕΛΟΥ ΚΑΜΒΎΣΗ

Φναικού

ΤΟ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ που αντιμετωπίζει σήμερα ο πλανήτης, όπως έχει επισημάνει ο Μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης, είναι κατά μεγάλο μέρος θεολογικό ζήτημα. Η λύση του προβλήματος δεν είναι απλά ζήτημα διοίκησης και τεχνολογίας, όσο σπουδαία και αν είναι αυτά. Είναι ζήτημα της πνευματικής μας στάσης, στην πραγματικότητα, αλλαγής της κοσμοθεωρίας μας. Και τούτο γιατί μια ορισμένη κοσμοθεωρία δημιουργήσε και συνεχίζει να συντηρεί την κρίση και όχι απλώς ένα είδος συμπεριφοράς που θα μπορούσε να αλλάξει μέσω της νητικής. Ο αοίδιμος Οικουμενικός Πατριάρχης Δημήτριος στο μήνυμά του για την καθιέρωση της 1ης Σεπτεμβρίου ως ημέρας προσευχής για το περιβάλλον, διδάσκει ότι ο άνθρωπος κάτω από την επίδραση του ορθολογισμού και του ευδαιμονισμού, έχει χάσει την ιερότητα της δημιουργίας και ενεργεί ως εξουσιαστής και βάνουσος καταπατητής. Απαιτείται, λοιπόν, να αλλάξουμε με την καθοδήγηση της Εκκλησίας πνευματική στάση για να βρει η ιερότητα της δημιουργίας πάλι θέση στη ψυχή μας και να αποκτήσουμε και πάλι ευχαριστιακό και ασκητικό πνεύμα. Οι αλήθειες αυτές είναι σωστικές για την ύπαρξη του ανθρώπου και τη σύμπασα δημιουργία. Θα πρέπει λοιπόν να αναληφθούν συγκεκριμένες δράσεις.

Δράσεις

Προς τον σκοπό αυτό η Ι. Μονή Προφήτη Ηλία Πρεβέζης:

Έχει αρχίσει εργασίες αναδάσωσης με βελανιδιά, στον λόφο του Προφήτη Ηλία. Οι εκτάσεις αυτές στις αρχές του αιώνα καλύπτονταν από πυκνό δάσος βελανιδιάς. Η αναδάσωση θα βοηθήσει σημαντικά την ορνιθοπανίδα, αφού ο λόφος αποτελεί, κατά καιρούς, καταφύγιο για σπάνια είδη αρπακτικών όπως: όρνια, βαρβακίνες, χρυσαετούς, βασιλαετούς, στικταετούς, κραυγαετούς και πετρίτες, ενώ φωλιάζουν βουνοσταχτάρες, και βραχοτοσπανάκοι.

Έχει αναλάβει δράσεις για την προστασία του δάσους της πλατύφυλλης βελανιδιάς που περιβάλλει το καθολικό της Ι. Μονής Αγ. Ιωάννου Ρωμιάς. Είναι ίσως μοναδικό στον κόσμο δάσος πλατύφυλλης βελανιδιάς σε τόσο χαμηλό υψόμετρο.

Επίσης, έχει αναλάβει δράσεις να προστατευθεί η μικρή λιμνοθάλασσα Σακουλέτσι, ιδιοκτησία της Ι. Μονής Κορωνοσίας από τον κίνδυνο επικώσεων και καταπατήσεων από την τοπική κοινωνία λόγω της αυξανόμενης τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής. Η λιμνοθάλασσα αυτή αποτελεί μιά από τις ελάχιστες λιμνοθάλασσες στη Μεσόγειο που βρίσκεται «πάνω» σε νήσο.

Συμβάλλοντας στη μείωση της ρύπανσης του Αμβρακικού έχει εγκαταστήσει από το 1992 μονάδα βιολογικού καθαρισμού των λυμάτων της μονής. Τα νερά μετά την επεξεργασία τους ποτίζουν τα δενδρύλλια αναδασωμένης έκτασης 15 στρεμμάτων.

Σε συνεργασία με τις γειτονικές κοινότητες Φλάμπουρων και Ν. Σινώπης έχει αναλάβει πρωτοβουλίες για τη μείωση της ρύπανσης που προκαλούν

γειτονικές κοινοτροφικές μονάδες.

Η Ι. Μονή ανέλαβε να ιδρύσει στον υγρότοπο της Ροδιάς ένα κέντρο με την ονομασία «Οικοτουριστικό Κέντρο Ροδιάς», που θα ενημερώνει για τις περιβαλλοντικές αξίες της περιοχής και θα προβάλλει την κοσμοθεωρία της Εκκλησίας για την προστασία της Φύσης, όπως αποτυπώθηκε στον υγρότοπο κατά τη μακράχρονη διαχείρισή του από τους μοναχούς. Στον υγρότοπο, που βρίσκεται στον βόρειο Αμβρακικό μέρος του οποίου αποτελεί ιδιοκτησία της μονής, υπάρχουν τα μικρά μοναστηράκια της Παναγίας Ροδιάς, του Αγίου Βαρνάβα, της εκκλησίας της Αγίας Αικατερίνης, το ασκητήριο στη σπηλιά του Αγίου Βλασίου και τα δύο ερειπωμένα εκκλησάκια, του Αγίου Νικολάου, δίπλα στον ποταμό Λούρο και του Αγίου Γεωργίου στην άκρη της μικρής ομώνυμης λιμνοθάλασσας.

Στο πλαίσιο αυτής της πρωτοβουλίας:

Νοικιάσθηκε το κτίριο του σχολείου της Στρογγυλής με σκοπό να λειτουργήσει ως κέντρο υποδοχής και ενημέρωσης.

Κατασκευάσθηκε στη λιμνοθάλασσα Κωνσταντίου με τον παραδοσιακό τρόπο μια ψαροκαλύβα πάνω σε πασσάλους και ένα παρατηρητήριο για την παρατήρηση των πουλιών.

Κατασκευάσθηκαν πριάρια για τη μετακίνηση των επισκεπτών στον υγρότοπο.

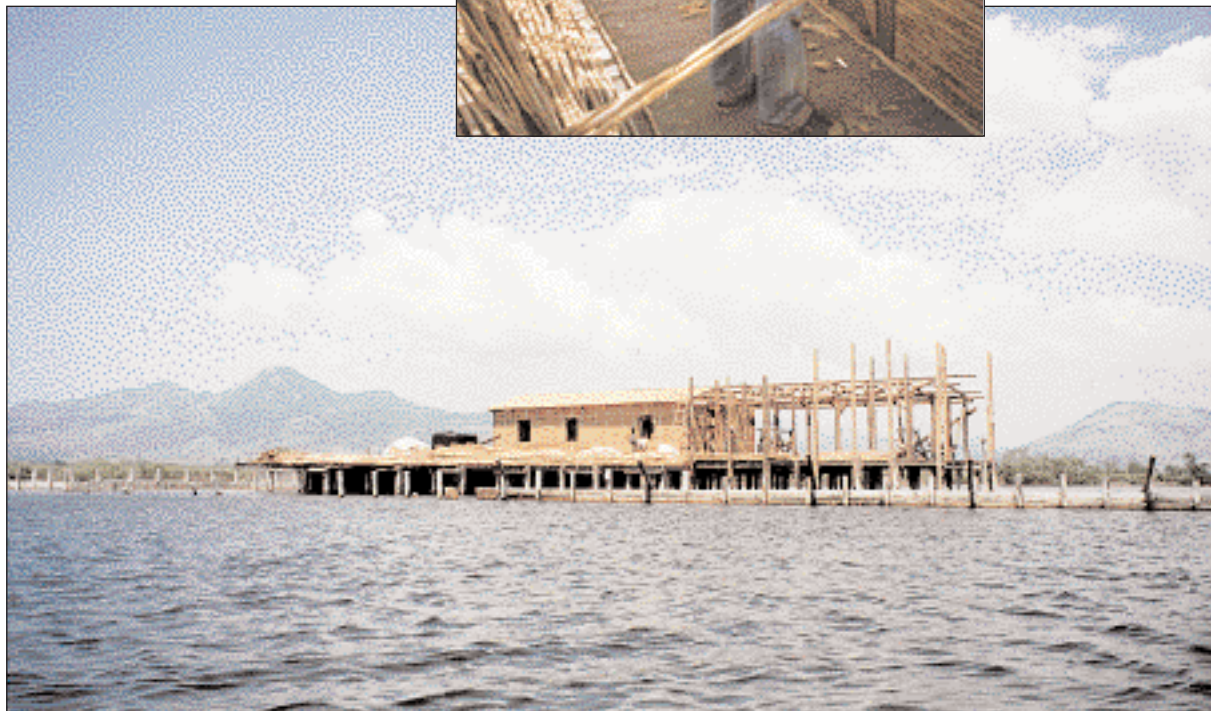
Έγινε ο καθαρισμός και η διάνοιξη πρόσβασης του ασκητηρίου του Αγίου Βλασίου στο Μαυροβούνι.

Ξεκίνησε τη δημιουργία μιας τεχνητής νησίδας για να αποτελέσει χώρο φωλιάσματος των πουλιών, χρησιμοποιώντας ως υλικά, τα προϊόντα εκβάθυνσης των καναλιών.

Έγιναν μελέτες και σχεδιάσθηκαν παρεμβάσεις στις μικρές λιμνοθάλασσες: Μοναστηριού, Κωνσταντίου & Αγ. Γεωργίου βάσει της αειφορικής διαχείρισης του υγροτόπου.

Από τον τρόπο διαχείρισης του φυσικού περιβάλλοντος κατά τη μακράχρονη παρουσία της Ι. Μονής στη περιοχή του Αμβρακικού έχουν πολλά ίσως να διδαχθούν όσοι αγωνιούν, σχεδιάζουν και εργάζονται σήμερα για την ανάπτυξη και το περιβάλλον της περιοχής.

◀ Κατασκευή ψαροκαλύβας με τον παραδοσιακό τρόπο στη λιμνοθάλασσα Κωνσταντίου. Μία από τις περιβαλλοντικές δράσεις που έχει αναπτύξει στην περιοχή του Αμβρακικού η Μονή Προφήτη Ηλία.

Στις λιμνοθάλασσες των αργυροπελεκάνων

Της ΔΙΟΝΥΣΙΑΣ ΧΑΤΖΗΛΑΚΟΥ

Βιολόγος - Περιβαλλοντολόγος

ΛΙΓΟ ΠΡΙΝ από το χάραμα στο λιμανάκι του Μύτικα επικρατεί απόλυτη σιωπή. Μόνο εγώ ακούγομαι καθώς κατεβάζω την πλαστική πιρόγα από το τζιπάκι και φορτώνω τον εξοπλισμό με προορισμό τα νησάκια της λιμνοθάλασσας Λογαρού, όπου εδώ και χρόνια φωλιάζει ο αργυροπελεκάνος, ένα είδος προστατευόμενο τόσο στην Ελλάδα όσο και παγκοσμίως.

Ο αργυροπελεκάνος είναι το μεγαλύτερο πουλί στον κόσμο μετά τη στρουθοκάμηλο με ύψος 1,20 μέτρα, άνοιγμα φτερών που φθάνει τα 3,2 μέτρα και βάρος έως δέκα κιλά, ενώ το σώμα του καλύπτεται από ασπρόλευκα φτερά· γι' αυτό και η ονομασία του. Σήμα κατατεθέν του είναι το τεράστιο ράμφος, μήκους περίπου σαράντα εκατοστών, που στο κάτω μέρος του φέρει τον λαρυγγοθύλακα, ένα διαστελλόμενο κίτρινο δερμάτινο σάκο που τον χρησιμοποιεί σαν απόχνη όταν ψαρεύει.

Διακόσια μέτρα πριν από τα νησιά αρχίζω να κωπηλατώ αργά για να περάσω όσο το δυνατόν πιο απαρατήρητη. Ένα ποταμογλάρονο φτεροκοπώντας πάνω από το κεφάλι μου έχει σημάνει συναγερμό τσιρίζοντας ασταμάτητα για να με διώξει από την επικράτειά του. Ευτυχώς, όμως, οι αργυροπελεκάνοι, αδιαφοροί για το μικρό αυτό επει-

σόδιο συνεχίζουν τις συνηθισμένες δραστηριότητές τους: άλλοι κλωσσουν αυγά, μερικοί έχουν ήδη νεοσσούς, ενώ άλλοι κάθονται δίπλα στις φωλιές και καθαρίζουν το φτέρωμά τους.

Αποικίες

Καμουφλαρισμένη πίσω από τη βλάστηση μιας γειτονικής νησίδας και σε απόσταση ασφαλείας στήνω το τηλεσκόπιο και αρχίζω την παρατήρηση. Όλες αυτές οι προφυλάξεις λαμβάνονται για ένα συγκεκριμένο λόγο: ο αργυροπελεκάνος φοβάται τον άνθρωπο. Γι' αυτό χτίζει τη φωλιά του επάνω σε απομονωμένα νησιά ή μέσα σε πυκνούς και δυσπρόσιτους καλαμώνες σε παράκτιους ή εσωτερικούς υγρότοπους. Από την άλλη, είναι είδος που φωλιάζει πάντα ομαδικά, στις λεγόμενες αποικίες. Στην Ελλάδα δύο περιοχές φιλοξενούν αποικίες του: ο Αμβρακικός Κόλπος με περίπου ογδόντα ζευγάρια και η λίμνη Μικρή Πρέσπα, όπου βρίσκεται η μεγαλύτερη αποικία του κόσμου, με περίπου 600 ζευγάρια.

Από τις αρχές Φεβρουαρίου μέχρι και τον Απρίλιο τα θηλυκά γενούν δύο ή σπανιότερα τρία λευκά αυγά που τα επωάζουν για έναν μήνα σε εναλλασσόμενες βάρδιες με τα αρσενικά. Οι νεοσσοί στην αρχή είναι γυμνοί, ανίκανοι να κινηθούν και εξαρτώνται πλήρως από τη φροντίδα των γονέων τους. Έναν μήνα αργότερα μοιάζουν με άσπρες πουπουλιένες μπάλες στο μέγεθος μικρής γαλοπούλας, ενώ

▲ Παρέα αργυροπελεκάνων στη λιμνοθάλασσα της Λογαρού. Μετά τη λίμνη Μικρή Πρέσπα, όπου βρίσκεται η μεγαλύτερη αποικία του κόσμου, με περίπου 600 ζευγάρια, ο Αμβρακικός κόλπος αποτελεί το δεύτερο πιο σημαντικό καταφύγιο τους στον ελληνικό χώρο (φωτ.: Γ. Ρουσόπουλος).

στους δύομισι περίπου μήνες έχουν το μέγεθος των ενήλικων, έτοιμοι να πετάξουν. Στο διάστημα αυτό τρέφονται και από τους δύο γονείς με έναν ιδιόμορφο τρόπο: ο νεοσσός βουτάει το κεφάλι του με βουλιμία στο βάθος του λαρυγγοθύλακα του γονέα και τρώει τη μισοκωνευμένη τροφή που είναι αποθηκευμένη εκεί.

Κάποτε ο αργυροπελεκάνος είχε ευρεία εξάπλωση στην Ευρώπη και την Ασία, αλλά τα τελευταία εκατό χρόνια ο παγκόσμιος πληθυσμός του συρρικνώθηκε με καπλάζοντα ρυθμό περίπου στα 4.000 ζευγάρια. Οι σπουδαιότερες αιτίες ήταν δύο: η αποξήρανση των βιοτόπων του για την απόκτηση καλλιεργήσιμης γης και το κυνήγι. Σήμερα, η κυριότερη απειλή για τους αργυροπελεκάνους είναι η ενόχληση, ειδικά κατά την περίοδο της αναπαραγωγής, και οφείλεται κυρίως στην άγνοια: ορισμένοι προσεγγίζουν τις αποικίες τους από απλή περιέργεια, ή για να βγάλουν φωτογραφίες. Άλλοι, κυνηγούν κοντά σ' αυτές τρομάζοντας με τις τουφεκιές τα πουλιά. Σε όλες τις περιπτώσεις οι κλώσες που επωάζουν τα αυγά με τα πέλαμα, τρέπονται σε φυγή και πάνω στον πανικό τους τα συνθλίβουν, ή τα πετούν έξω από τις φωλιές. Με αυτόν τον τρόπο

έχουν εγκαταλειφθεί ολόκληρες αποικίες.

Το 1971, σε μια εποχή που οι ψαράδες θεωρούσαν τους πελεκάνους απειλή για την αλιευτική παραγωγή, στον Αμβρακικό φώλιαζαν μόνο 20 ζευγάρια. Σήμερα ο πληθυσμός τους έχει τετραπλασιαστεί χάρη στη συνεργασία των ψαράδων των αλιευτικών συνεταιρισμών που διαχειρίζονται τις λιμνοθάλασσες. Αυτή η αλλαγή στάσης δεν έγινε από τη μια μέρα στην άλλη. Χρειάστηκε η συνεχής παρουσία ερευνητών, οι επανειλημμένες συζητήσεις με τους ψαράδες, ακόμη και η συμμετοχή τους στη διεξαγωγή της έρευνας πεδίου, ώστε να καταρρεύσουν ορισμένοι μύθοι και να διαλυθεί η καχυποψία τους. Σε τελική ανάλυση, το ζήτημα της προστασίας της φύσης και της βελτίωσης της ποιότητας ζωής είναι σε μεγάλο βαθμό θέμα παιδείας, σωστής ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των πολιτών και ιδιαίτερα των τοπικών κοινωνιών. 🐦

Σημείωση «Επτά Ημερών»: Ευχαριστούμε τον κ. Γιάννη Ρουσόπουλο για την καθοριστική συμβολή του στο αφιέρωμα.

Θυμάμαι, δωδεκάχρονο παιδί...

Τον ΝΤΙΝΟΥ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ

Σκηνοθέτη - Συγγραφέα

Ο ΕΞ'ΟΡΙΣΤΟΣ από τη γενέθλια γη αναπολεί. Σε δύσκολους καιρούς, που η επιστροφή διαγράφεται θολή και ανέφικτη, η επιθυμία για την πραγματοποίησή της κορυφώνεται και το αντικείμενο της αναπόλησης και της νοσταλγίας γίνεται, όσο η απουσία το εκτρέφει, πιο ελκυστικό.

Αυτή είναι η προσωπική μου σχέση με τον Αμβρακικό. Οι μικρές ή μεγάλες πολιτείες του, που η παιδική μου φαντασία αποτύπωνε στη μνήμη μου σαν μυθικά σχήματα ενός ονειρικού κόσμου, πλέουν μέσα στα ήρεμα νερά του και αντικατοπτρίζουν την οδύνη και την ηδονή του νόστου. Που τον κρατείς μετέωρο. Κι εύχεσαι να τον γευθείς όσο και να τον στερηθείς το ίδιο.

Θυμάμαι πως η κορυφαία στιγμή της ημέρας, σε εκείνους τους περασμένους καιρούς της παιδικής ηλικίας, ήταν ο μακρινός ήχος του βενζινοπλοίου, που από κάπου ερχόταν και αφύπνιζε την αναμνησία. Και κουβαλούσε το όνειρο. Που λαχταρούσες να το υποδεχθείς, όσο κι αν η κάθε μέρα το διέψευδε ή ανέβαλλε την άφιξή του.

Αν ήσουν στην Αλυκή, τούτο το βενζινοπλοίο ερχόταν από την Αμφιλοχία. Αν ήσουν στην Αμφιλοχία, το περιμένας από τη Βόνιτσα. Αν ήσουν στη Βόνιτσα, τα βλέμματα της αναμνησίας ήταν στραμμένα προς την Κορωνοπέδω, τη Σαλαώρα ή τον Λούρο. Κι αν ήσουν ορθός στην παραλία της Πρέβεζας, η αγωνία πολλαπλασιαζόταν. Από πού; Από πού θα 'ρχόταν ο αναμενόμενος καιρειασμός;

Δέκα χρόνων εγκατέλειπα τον Αμβρακικό και άφηνα εκεί σ' έναν από τους έρημους μώλους του, τη φιγούρα ενός μικρού αγοριού να με κατευοδώνει λυπημένο.

Το αγόρι φορούσε άσπρο πουκάμισο από βατίστα και ντριλίνο παντελονάκι, που έφτανε λίγο πιο πάνω από το γόνατο. Ήταν κουρεμένο. Ένα ξανθωπό χωριατάκι με λαδιά, τρυφερά μάτια.

— Γιατί φεύγεις; Πού πας; ρώτησε. Και το χειλάκι του έτρεμε.

Ο πατέρας ήταν τελωνοφύλακας. Και κάθε τόσο έπαιρνε μετάθεση. Έτσι και τώρα. Είμασταν αναγκασμένοι να φύγουμε. Μα το μικρό αγόρι δεν μπορούσε να το καταλάβει αυτό. Δεν ήξερε να το εξηγήσει. Γι' αυτό ήταν έτσι λυπημένο που το αφήναμε.

Μα *από τη γενέθλια γη μαζί με τις λίγες φτωχολούργικες, ναντίνους μεριάτά. Μπουα να μα*

επάνοδος, αν κάποτε είχαμε την τύχη να τη χαρούμε, θα ήταν και το τέρμα των δυσκολιών μας.

Ο Αμβρακικός μάς περίμενε. Αφθορος. Βέβαιος. Πλήρης. Και η πρώτη μου επιστροφή ήταν ταυτόσημη με επιστροφή στη χαμένη νεότητα.

Τριάντα χρόνια είχα να δω το δεκάχρονο αγόρι με τα λυπημένα μάτια που άφησα εκείνο το μεσημέρι έξω από το τελωνείο της Αλυκής. Τριάντα χρόνια είχα να ακούσω τη φωνή του. Το 'χα ξεχάσει.

Ήταν πολύς ο θόρυβος, πολλή η ομίχλη και ο κοινότοπος στη Μεγάλη Πολιτεία και ο χρόνος πνιγμένος από την ανάγκη των καιρών. Και δεν άκουγα τη φωνή που με καλούσε.

Και όταν το πλοιάρι πλησίασε στην γκρεμισμένη αποβάθρα, το αγόρι ήταν εκεί. Δεν πίστευα στα μάτια μου. Στεκόταν όρθιο και με περίμενε. Όταν με είδε να πηδάω στον μώλο, ύστερα από τόσα χρόνια, τα μάτια του γέλασαν. Δεν κινήθηκε. Σήκωσε μονάχα το χέρι και μου έδειξε τα πέτρινα κτίρια που τα είχε σωριάσει ο χρόνος, τις κιντριτισμένες καλαμωτές, τα ρημαγμένα ψαροκάλυβα, την ακατοίκητη άπλα με τα ξερά αρμυρικά, τις σκουριασμένες ράγες των βαγονιών που δεν οδηγούσαν πουθενά πια. Γιατί τα βαπόρια είχα χαθεί.

Και έτσι, από μακριά, έσκυψε το κεφάλι του και είπε: — Χάθηκες.

Οι μνήμες όμως ήταν εκεί. Και περιμένας να τις αναστύσω.

Ο τόπος, ευνοημένος από τους θεούς και ξεχασμένος από τους ανθρώπους, ήταν γυμνός, πυρπολημένος από το φως του καλοκαιριού, λουσμένος στα εφτά χρώματα του ήλιου και ανάσαινε με τη δροσερή πνοή των ανέμων που έπαιζαν κρυφτό ο ένας με τον άλλο. Η τραμουντάνα να κυνηγάει την όστρια και ο γρέγος να παίρνει το κατόπι τον πουνέντε...

Το αγόρι φορούσε το ίδιο παλιό του πουκάμισο και το ντριλίνο παντελονάκι, που έφτανε λίγο πιο πάνω από το γόνατο. Ήταν κουρεμένο, όπως τότε. Κίνησε αργά. Πλησίασε. Με κοίταξε με κείνα τα μεγάλα τρυφερά του μάτια.

— Μεγάλωσες, μου είπε.

— Ναι, ψιθύρισα.

Έγινε μια μικρή πάψη. Να με κοιτάζει, από πάνω ως κάτω. Και ύστερα είπε άχρωμα.

— Τι κάνει ο πατέρας;

— Πέθανε, του είπα.

— Καιρό;

— Ναι. Τον Δεκέμβρη του σαράντα ένα.

Έμεινε για λίγο να κοιτάει πέρα, κατά τον Αμβρακικό

— Καλά. Τμηματάρχης στο ΙΚΑ.

— Μπράβο. Και τα κορίτσια; Η Άννα, η Θάλεια, η μικρή η Ζωίτσα μας, που την είχε δαγκώσει ο σκύλος, θυμάσαι, εδώ στο μώλο...

— Παντρεύτηκαν όλες. Έχουν και παιδιά.

— Η Θάλεια ήταν αδυνατούλα. Είχε αδενοπάθεια.

— Έγινε καλά.

— Σε βλέπω κάθε μέρα από τότε που ήρθες εδώ. Γυρίζεις ταινίες ε; Από μικρός, θυμάμαι, ήσουν αλλόκοτος, ονειροπαρμένος. Έτρεχες τα μεσημέρια στον φάρο, ανέβαινες απάνω στο μπαλκονάκι του κι έκανες τον καπετάνιο, σαν να 'σουν σε καράβι. Και ταξίδευες στο πέλαγο. Είσαι ευχαριστημένος τώρα;

— Με τι;

— Με τη δουλειά σου. Με τις ταινίες, που λες.

— Όχι.

— Γράφεις ποιήματα;

— Όχι πια.

— Γιατί;

— Τ' άφησα.

— Γιατί τ' άφησες; Τα ποιήματα είναι ένα κουράγιο, όπως και να το κάνεις. Μισόκλεισε τα μάτια του, σαν κάτι να 'θελε να φέρει στον νου του.

— Είχα διαβάσει κάποτε, σε ένα περιοδικό, ένα δικό σου. Το έχω μάθει απόξω...

Κι άρχισε σιγανά, αδέξια να απαγγέλλει:

Στην Πρέβεζα, στον Αθωμά, στη Μαργαρώνα
θυμάμαι, δωδεκάχρονο παιδί,
πως κυνηγούσα για να πιάσω μια γοργόνα
που από βραδύς στον ύπνο μου είχα δει.

Στην Πρέβεζα, στον Αθωμά,
στη Βάση, στις Ελιές, στη Μαργαρώνα,
χρόνια την κυνηγώ, μα
ακόμα να την εύρω τη γοργόνα.

Και πήρα στο Σεϊτάν-Παζάρ κάθε σοκάκι,
ρωτώντας πού μπορούσα να τη βρω.

— «Την είδαν», μου 'παν «με έναν κύριο Καρυωτάκη

μαζί του να 'χει φύγει από καιρό...»

ΣΗΜΕΙΩΣΗ «ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΩΝ»:

Ο Ντίνος Δημόπουλος έγραψε δύο βιβλία με θέμα τον Αμβρακικό. Το θεατρικό έργο «Φυγή στον Αμβρακικό» και το μυθιστόρημα «Τα Δελφινάκια του Αμβρακικού», εκδ. Καστανιώτη, 1988, το οποίο σκηνοθετήθηκε από τον συγγραφέα σε κινηματογραφική ταινία

